

VILNIAUS UNIVERSITETAS
ISTORIJOS FAKULTETAS

Vytautas Ališauskas

SAKYMAS IR RAŠYMAS:
DVIEJŲ KULTŪROS MODELIŲ TVERMĖ
IR KAITA LIETUVOS DIDŽIOJOJE
KUNIGAIKŠTYSTĖJE

Daktaro disertacijos santrauka
Humanitariniai mokslai, istorija (05 H)

Vilnius 2011

Disertacija ginama eksternu

Mokslinis konsultantas:

prof. dr. Rimvydas Petrauskas (Vilniaus universitetas,
humanitariniai mokslai, istorija – 05 H)

Disertacija ginama Vilniaus universiteto Istorijos mokslo krypties taryboje

Pirmininkas:

prof. dr. Alfredas Bumblauskas (Vilniaus universitetas,
humanitariniai mokslai, istorija – 05 H)

Nariai:

dr. Mintautas Čiurinskas (Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas,
humanitariniai mokslai, filologija – 04 H)

dr. Artūras Dubonis (Lietuvos istorijos institutas,
humanitariniai mokslai, istorija – 05 H)

dr. Eugenijus Saviščevas (Vilniaus universitetas,
humanitariniai mokslai, istorija – 05 H)

prof. habil. dr. Eugenija Ulčinaitė (Vilniaus universitetas,
humanitariniai mokslai, filologija – 04H)

Oponentai:

prof. dr. Jolanta Gelumbeckaitė (Frankfurto universitetas,
humanitariniai mokslai, filologija – 04 H)

doc. dr. Irena Valikonytė (Vilniaus universitetas,
humanitariniai mokslai, istorija – 05 H)

Disertacija bus ginama viešame Istorijos mokslo krypties tarybos posėdyje
2011 m. gegužės 19 d., 15 val., Vilniaus universiteto Istorijos fakultete 211 auditorijoje.
Adresas: Universiteto g. 7, LT-01513 Vilnius

Disertacijos santrauka išsiuntinėta 2011 m. balandžio 18 d.
Disertaciją galima peržiūrėti Vilniaus universiteto bibliotekoje.

© Vytautas Ališauskas, 2011

© Vilniaus universitetas, 2011

VILNIUS UNIVERSITY
FACULTY OF HISTORY

Vytautas Ališauskas

ORALITY AND LITERACY:
PERSISTENCE AND TRANSFORMATION
OF TWO CULTURAL MODELS IN THE GRAND
DUCHY OF LITHUANIA

Summary of Doctoral Dissertation
Humanitarian Sciences, History (05 H)

Vilnius 2011

The dissertation will be defended as an external work

Consultant:

prof. dr. Rimvydas Petrauskas (Vilnius University,
Humanitarian Sciences, History – 05 H)

**The Dissertation is being defended at the Council of Scientific Field of History
at Vilnius University**

Chairman:

prof. dr. Alfredas Bumblauskas (Vilnius University,
Humanitarian Sciences, History – 05 H)

Members:

dr. Mintautas Čiurinskas (Institute of Lithuanian Literature and Folklore,
Humanitarian Sciences, Philology – 04 H)

dr. Artūras Dubonis (Lithuanian Institute of History,
Humanitarian Sciences, History – 05 H)

dr. Eugenijus Saviščevas (Vilnius University,
Humanitarian Sciences, History – 05 H)

prof. habil. dr. Eugenija Ulčinaitė (Vilnius University,
Humanitarian Sciences, Philology – 04 H)

Opponents:

prof. dr. Jolanta Gelumbeckaitė (Frankfurt University,
Humanitarian Sciences, Philology – 04 H)

doc. dr. Irena Valikonytė (Vilnius University,
Humanitarian Sciences, History – 05 H)

The Dissertation will be defended at the public meeting of the Council of Scientific
Field of History in the Auditorium 211 of the Faculty of History of Vilnius University
at 3 p. m. on 19 May 2011

Adress: Universiteto g. 7, LT-01513 Vilnius, Lithuania

The summary of the Doctoral Dissertation was distributed on 18 April 2011.
The Dissertation is available for review at the Vilnius University Library.

© Vytautas Ališauskas, 2011

© Vilniaus universitetas, 2011

The problem under investigation, objectives of the investigation, its relevance.

This thesis is devoted to investigate separately existing two cultural models – oral and literate – their intersection, intertwining, conflicts and turning points in the Grand Duchy of Lithuania (GDL). A question about their influence on a change in society's values and formation of personality is raised. Also, attempts are made in the thesis to show that conceptions of culture dominated by speaking or writing can be successfully adapted to interpreting various phenomena of social, cultural and religious life of the Grand Duchy of Lithuania; it is sought to reveal how information that is presented in written sources, though influenced by the specificity of a written text and different value-based presumption, can become reliable material for reconstructing images of an oral society and forms of life.

The investigation presented in the thesis is not exclusively “theoretical” or “abstract”. Lithuania started to use writing rather late, one can say, too late. On the other hand, the Lithuanians preserved abundant elements of oral culture for an especially long time. The metaphor of the “singing revolution” intended for characterising our fight for freedom, and legally optional signatures of the signatories on the Act of March 11 are the great images testifying to the fact that shows how strong intertwining of an oral and literate expression in our history is. It is for this reason that a historical attitude to the problems of speaking and writing further remains meaningful and can contribute to clarifying the present. Cultural paradigms of writing and speaking cast a new light on the present-day intense discussions about the attitude to a change in historical memory and its autonomy, about the significance of public rhetoric and visual political advertising, about writing proper names of the people speaking a foreign language.

The purpose of the thesis was not to present a consistent social cultural history of “Reading”, “the Book” or something similar to that; all the more so, no attempts were made to prepare a review of the repertoire of reading, to carry out statistical investigations into reading skills, volumes of publishing or libraries.

Scientific innovation. Thus far there has not been any works devoted to Lithuanian realities or written in the Lithuanian language, which would deal specifically with a change in and interaction of the model of oral and literate culture and dynamics of values following from it. The thesis presents a new attitude to specific historical problems or new results of their investigation:

- an original interpretation of St. Adalbert's mission: a clash between different ways of communication representing different types of culture (oral word and writing) is considered to cause the main conflict;
- the acoustic dimension of ancient Lithuanian mythology has been revealed for the first time and the function of mythical creatures Prigirstytis and Algis mentioned by Jan Lasicki that has been obscure thus far was reconstructed (in its turn this reconstruction strengthens trust in the data on Lithuanian religion, mythology and ethnography presented by Lasicki);
- links of the narration of the source of the so-called Kęstutis' oath (Chronicles of Dubna) with antique or biblical writing and their impact on understanding the action determined by the oral tradition have been found;
- different facts of the political and cultural history of Lithuania are explained from the perspective of anthropology of orality (tears of Gediminas and Kęstutis, Vytautas' revenge on high prisoners of the Order, Jogaila's habits that were "strange" to the surroundings of the Polish court, the status of the envoys of the Grand Dukes);
- on the basis of the data of philology, ethnology and religious study the world-image of a pre-literate civilisation is newly reconstructed;
- introduction of Christianity and later representation of this event in historiography of the Grand Duchy of Lithuania are interpreted from the perspective of oral and literate culture;
- presentation of reception of the writing and reading phenomena in folk or so-called low culture that is comparatively new in Lithuanian investigations;

- the analysis of written law as a stimulus for fundamental changes in social psychology and culture.

The use of sources of different types (especially that of iconographic material) and the synthesis of information provided by them in a solid narration to investigate the problems of reading, writing and authorship is quite new within the context of Lithuanian scientific research. Sources that have not been publicised yet (e.g. reports about the Jesuit missions) or those that have not been used in a Lithuanian historiographic discourse (e.g. opinions of Roger Bacon, George Carew about Lithuania, Franciscus Skorina's outline of the law theory) are introduced into a scientific circulation.

Sources. To reconstruct the pre-literal epoch and to investigate oral culture coexisting with literate one not only written evidence of foreigners but also mythological material of the later epochs (a collection of sources compiled by Norbertas Vėlius replacing the books by Mierzyński and W. Manhardt), as well as folklore and ethnographic material started to be accumulated in the 15th – 16th century by the authors who had ethnological interests (Philippo Calimacho, Jan Lasicki) and by the collectors of Lithuanian and Belarusian mythology and folklore of the 19th – 20th century (particularly Jonas Basanavičius, Matas Slančiauskas and Jonas Balys) was used. Information found in the thus far unpublicised reports (*annuae litterae*) of the Jesuit missionaries of the 16th – 18th century stored in the Roman Archives of the Society of Jesus (Archivum Romanum Societatis Iesu), especially in the form of a non-edited manuscript, is unique from two points of view. First, it is reliability of material. The authors did not only wrote down what they themselves saw or heard from the peasants being evangelised but also knowing the Lithuanian language, they could convey a sufficiently authentic interpretation of the relicts of ancient religion. Second, it is exhaustiveness and particularity of information that by far outdid Jan Lasicki's laconic notes.

The thesis is based on a wide range of sources of different type. These are Latin and Greek texts of narrative nature – chronicles and annals of the Grand Duchy of Lithuania (Chronicles of Bychovec, Strykowski, Barkulab, also those of some convents of the GDL), as well as annals and chronicles of other countries (Jan Długosz – Poland, Thomas Walsingham – England, *Chronicon Dubnicense* – Hungary, Peter von Dusburg, Henricus de Lettis, Hermann von Wartberge, Wigand von Marburg and others – the Teutonic Order, Prussian or Livonian Chronicles). Hagiographical and biographical works written in different languages (for example, lives of St. Adalbert, Holy Martyrs of Vilnius, St. Casimir written by different authors, biograms and hagiography by Albertas Kojalavičius), as well as church visitations (by Tarkvinius Peculus and Bishop Ignotas Masalskis with some reservation) are also attributed to narrative sources. Narrative sources provide essential information about functioning of both oral and literate culture in society, as well as about relationship of individual persons with it. Separately documents of personal expression deserve mention – autobiographies and diaries of the Jesuits of the Lithuanian province of the end of the 16th century and reminiscences related to them (Teodoras Jevalšauskis, Albrecht Stanisław Radziwiłł, Stanislovas Nezabitauskas, Juozapas Kasakauskas), and letters, which clearly show us the relation of specific people with the phenomena of oral or literate culture. A wide use is made of sermons, speeches, and other ceremonial oratory. They contain both considerations about the origin, significance, psychology of speaking, reading, writing and informative reflections of everyday life. Theological disputes, the genre reflecting oral culture and its new link with writing, form an original source. Fiction of the Grand Duchy of Lithuania, namely dramas, lyrical and epic poetry, also provides information. They reflect both the author's self-awareness and value-based principles with respect to writing, and significant details of functioning of oral and written texts. Either ancient authentic printed matter or their reliable modern publications were most often made use of. Sometimes authoritative translations, usually collating them with the original, were referred to.

Legal sources (the Statutes of Lithuania), various texts attributable to the theory of law (Franciscus Skorina, Leo Sapieha, Albertas Goštautas and others), judicial documents, ordinances of church administration and pastoral counselling, testaments, and others most often were made use of to reveal value-based changes brought about by a written law. At the same time they (especially records of interviews and judicial investigations, testaments) were an important “window” to the so-called low culture in which, though with speaking dimension prevailing, passive literacy (the ability to recognise writing as such and an adequate assessment of the significance of a written document) or second orality (listening to the recorded sermons, prayers, ordinances and, in case of need, repeating them from memory) were becoming ever-more important

Included in the investigation were specific sources, such as proveniences and book inscriptions (collected *de visu* or publicised in the catalogue of the Lithuanian incunabula compiled by Nojus Feigelmanas, as well as in the catalogues of collections of old publications stored in the Library of Vilnius University, the Library of the Academy of Sciences and Kaunas, and marginal inscriptions) that have been little used thus far. Iconographic material – sculptures, graphic and paintings – were also used in the thesis. It strongly supplements information of written sources, and sometimes it is even more exhaustive than it (for example, in cases of conception of a relation with a book or the author’s figure).

Historiography. Classical works of Walter Ong who studied the specificity of the oral word as compared with the written one, and those of Eric Havelock who, on the example of the Greek “revolution of writing” demonstrated how the establishment of writing changed the type of culture and the very way of thinking of people – they all are more often kept in mind than quoted – form the background of this book: the first presumptions of thinking arise from St. Paul’s letters and Plato’s dialogues, especially the dialogue *Phaedrus*. His metaphors are used for the titles of both parts.

During several past decades investigations into functioning of the oral tradition and of writing have expanded to such an extent that they became an independent branch of science. When investigating *professional* versus *lay* reading paradigms in his study devoted to reading anthropology, Eric Livingstone showed how it was possible to successfully use and link ethnological descriptions, artefacts of culture, and personal reading experience. From the point of view of reading anthropology Jesper Svenbr presented a rich interpretation of the main metaphors for reading in ancient Greece. The book by the representative of the Scandinavian school Birger Gerhardson reconstructs functioning of the oral tradition in the environment of early Judaism and Christianity. Michael T. Clanchy analysed not only a spread and cummulation of written texts in the archives in Medieval England but also literate mentality of an individual and traces of orality therein. Recently an interesting work by an Italian scientist devoted to falsification, imitation, copying for political, legal, commercial and other purposes has been publicised (G. M. Facchetti). The individual who writes on the themes of oral and literate culture or the themes of respective mentality often gives in to a temptation to overload the text with theoretical classifications and references. Attempts were made in the thesis to avoid such a temptation quoting the works of those authors only who were directly of use to considering the Lithuanian problems.

The number of specialised Lithuanian investigations into mythology, folklore and the history of the book is quite large, however, the study by Egidijus Banionis devoted to the traces of oral and custom culture in Gediminas' letters remains the most significant to us from the point of view of the aspect concerned. Indo-European, Baltic and Lithuanian philology studies carried out by Vladimir Toporov contain exceptional insights of philological competence into the archaic way of thinking, mythology and culture. Works on Prussian and Lithuanian etymology by Ernest Fraenkel, Vytautas Mažiulis, Wojciech Smoczyński and others provide etymological reconstructions. Konstantinas Jablonskis devoted much attention to common law and the peculiarity of functioning of a written text in

the Grand Duchy of Lithuania. Ingė Lukšaitė was one of the first in Lithuania to draw attention to the importance of the press and language to religious life and outlined the writing and reading context in the modernising GDL in the history of reformation of an especially wide range. Maria Barbara Topolska, having discussed the historical development of the reader and the book in GDL and having collected abundant factual material, drew attention to the changes brought about by “passive reading”; unfortunately, the value of the book is reduced by the fact that it contains no footnotes referring to sources and other investigations. Edvardas Gudavičius discussed in a conceptual manner links of literate culture with the process of Lithuania’s Europeanisation, the relation of living languages of GDL with writing, on the basis of the existing incunabula tried to reconstruct the repertoire of early reading and its cultural meaning. Works by Arvydas Pacevičius brought new themes or a fresh theoretical attitude to already known ones – these are investigations into culture of reading, the social function of libraries, the phenomena of ideological functioning and censorship of writing, an innovative interpretation of the marginal forms of writing, etc. Stephen C. Rowell dealt with the aspects of the oral epoch in the synthesis of ancient Lithuanian religion by discussing the diplomatic discourse of the Grand Duchy of Lithuania and the relation between the custom and political power in a traditional society. Volume IV of the “History of Lithuania” written by Jūratė Kiaupienė and Rimvydas Petrauskas testifies to the fact that a spread of writing that “changed the landscape”, functioning of law as a phenomenon of both conveyed by customary world and as a written one became a significant element of a modern Lithuanian historical discourse.

Issues of the method. As has already been mentioned, in this thesis attempts were made to show forms of existing of various speaking and reading possibilities and conceptions, as well as values carried and supported by them, shapes of interactions or conflicts of oral and written culture. To embrace such a broad problematic field it was necessary to undertake an interdisciplinary investigation characteristic

of many works devoted to the problems of orality or the history of writing. The comparative method, insights of a hermeneutic and structural analysis, possibilities provided by religious phenomenology and history were made use of in investigating an oral society.

Both parts of the thesis, though quite different both from the thematic and methodical point of views, were constructed as supplementing and interpreting each other. A lack of sources, the desire to extract as much specific information from the material that has reached us as possible made us choose the principle of changing optics in the investigation. In some place special attention was devoted to an individual fact or episode (e.g. Kęstutis' oath or the author's portrait), it was as though magnified. In other places more abundant factography was used, which enabled a more panoramic image to be created. The diversity of material – mythology and facts of political history, legal documents and folklore, poetry and accounts of disputes – were naturally laid out in a certain mosaic. This mosaic character was deliberately sought to be achieved hoping that the final total picture would acquire more shades and more subtle outlines.

Since it is possible to learn more about our oral epoch and the further twists and turns in its history from written sources (or from the folklore data that were once recorded), the epoch itself is inevitably included in the space of literate culture, and any investigation thereof becomes a reconstruction made by means of tools provided by thinking that was formed by writing. The hope that it is possible to somewhat distance oneself from this way of thinking encouraged us to expand the norms of a traditional scientific discourse here and there trying to find a place for imagination and the metaphor (though of unequal value) next to the analytical investigation.

Statements to be defended. Speaking and writing (with their subjects often either unwilling or being unaware of it) make feelings, thoughts, intentions, value-based principles audible and visual. And what is more, people form their opinion about

inducements and motives for one another's actions according to them. The same can be said about experience of the large groups – families, estates, peoples. The long-term process that started in the twilight of history – taking root of new values, which is confirmed or disguised by slowly changing meanings of gestures and symbols, people's fears to lose their identity during this change, which often induce its cracking, a search for and discovery of new fundamentals of identity are related to the establishment of literate culture.

- the failure of early Christianisation of the Baltic peoples (and at the same time their inclusion in a geopolitical space of Europe) was determined by the conflict related to a difference between literal and oral culture, as well as a difference in communication and the inability to neutralise it resulting from it;
- the picture of oral culture of pre-Christian Lithuania presented in written sources of the neighbouring peoples is inevitably being transformed following value-based preconditions of literate culture; it is often “infected” by the images and assessments presented by the texts (both antique and Christian) belonging to a written canon;
- essential elements of the Lithuanian world image of the pre-literate epoch were closely related to the specificity of oral culture, which, in its turn, was mythologically sanctioned and meaningful;
- though writing began to spread in social and religious life with wide Christianisation of Lithuania after 1387, it was during the earlier period that we saw links between oral and literal culture, forms of stresses and coexistences brought about by their contact;
- giving prominence to writing and reading at the expense of oral communication accompanying changes in religious and communal life became a challenge to social and cultural identity of both the society and individual persons, strengthened the notion of the individual characteristic of the epoch of early modernity;

- taking root of written law was accompanied by a spread of the conception of universal justice; in its turn it demanded autonomy of the judge's conscience that was necessary to determine a relation of a separate case to the universally valid norm;
- existence of written law educated individual self-understanding of the representatives of both peasants and other lower strata of society, as well as the aspiration for a relative social independence.

The contents of the investigation. The thesis consists of two parts. The first part is devoted to the oral epoch. It begins with the **chapter analysing the first Christian missions** in the Baltic areas. A civilisational conflict between the oral and literate world was revealed by means of the communication theory and approaches of the history of religions. Most probably this conflict created conditions for the tragic end of peaceful Christianisation of the Baltic people. The word to be read that originated from writing was not only alien to the oral society but also highly threatening. The way in which it appeared ignored interaction between the speaker and the audience, and what is more, it destroyed local models of leadership because local religious leaders were unable to repeat what the missionaries did. By means of his ritual based on a written text St. Adalbert most probably unawares broke into the course of a spring festival ensuring fertility and thus provoked a violent reaction of the Prussians.

On the other hand, Christianity, upon coming to the culture based on oral communication, changed the nature of that culture and actually created pre-literate, i. e. negatively defined with respect to writing, rather than oral culture. The entirely new experience left its trace in oral culture, which had experienced the impact of the culture of writing. At the same time the first planned attempt to Christianise the Baltic lands brought not only a conflict between oral and literate culture there but also provided the *description* of that conflict, and at the same time gave rise to the beginning of the history of the Baltic people itself as a retrospective interpretation of the group identity.

Two following chapters continue to deal with the theme of a clash between literate and oral culture as two models of culture that are opposite to each other. In the **chapter two**, by means of the comparative model it is sought to show the peculiarity of oral culture, as it was seen from a written perspective revealing the impact of classical texts it assumed. From the point of view of foreign authors oral culture in essence was “alien” culture, it is incapable of meaningful communication and cannot give a meaning to or rationally explain the actions of historical subjects. This is testified to by the description of Kęstutis’ oath *Chronicon Dubnicense* in 1351. On the one hand, links of this description with classical literature and the Bible testify to the fact that earlier written models were used as a tool for interpreting oral culture but at the same time, with the help of the principle of contrast, they brought to light a different nature of the oral model, which manifested itself as a foreign oddity to an outside observer. This gave grounds to state that taking into consideration the historical context and investigations into oral culture it was possible to use these written texts as an evidence of live of a pre-literate society.

In **Chapter three** (*How to Cheat Without Lying*) attempts are made to lead one into the space of a living word, to reveal in what its perception is different looking at it from the perspective of oral culture. When speaking a representative of oral culture always maintains homonymy, possible metaphoric meanings, links dictated by consonance, and the entire artfulness of oral speech. This determines directly the nature of international relations too, which is most often incomprehensible to the representatives of literate culture. “Deceptive” diplomacy of Gediminas, the Grand Duke of the Grand Duchy of Lithuania, was interpreted there as a phenomenon of oral culture in which a word functions as a dynamic reality different from the stability of a written agreement.

The following three chapters of the first part are devoted to reconstructing or interpreting the world image related to our problem. A conservative society, even the elite, maintained the structures of oral culture for a long time, and some archaic

rural social institutions, customs, folklore fragments enabled specific realities of mythological thinking to be recreated.

Monuments of foreign writing (mainly Latin and Polish ones) preserved realities of religion (as well as the world vision) that formed and existed in the space of pure speaking only written in important Lithuanian “keywords”. **Chapter four** “How Many Legs a Serpent Has” is concerned with how those living Lithuanian words, names of specific religious realities that are rooted in foreign literature, could show forms of oral lifestyle by making use of the insights of the history of religion and structural investigations. *Gyvoita, Dugnai, Deiviey Pagirniey, Žemyna* and *Žemininkas* recorded in the ancient sources are identified as keywords of one of the stories that has already fallen apart, and with the help of which it was possible to hypothetically and in part to reconstruct an important segment of “low” or “popular” religion.

Chapter five of the first part called “Power of Naming” was fundamental: the earlier chapters referred to this chapter thereby, on the basis of phenomenology of religion, anthropology of culture, folklore study, it was sought to recreate the original perception of the world paying special attention to the phenomenon of naming. Contraposition of dumbness / speaking was interpreted as the case of fundamental opposition “death” vs. “life”, where it was only the speaking individual who was *actually alive*. On the other hand, a word being pronounced was spontaneously perceived as an uncatchable event, a peculiar instant explosion in the flow of time. The sound of a voice was only an interval between two moments of silence within such a context. This silence was different from dumbness of the dead; this was silence of inability to phrase, of excess of meaning. The relation between the word and silence that revealed itself to mythological thinking showed that the source of the word was neither tangible nor subject to a speaker. What was intangible and non-subordinate was recognised as sanctity. The language used in the presence of sanctity was “poetical”, i. e. “creating”. Its functioning was discussed on the example of calling and invocation of pious “holy god-like beings” – the Sun, the Moon,

the Lightning, Fire and Bread. Features attributed to the entire language by oral culture – independence, activity, effectiveness – came to light in the word being called. Alongside the creating word the destructive aspect of the language that manifested itself in a curse and abuse was of great significance in an oral society. Both in a creating and destructive modus the oral word acquired an autonomous existence, which was expressed in King Jogaila's favourite Lithuanian proverb: "The word flies off like a sparrow, comes back like a bull".

Voice modulations became of paramount importance under such conditions. The heritage of Lithuanian mythology, which was discussed with the help of the insights of the structural investigation of mythologies in the **Chapter six** "About Gods' Ears" was related to that. The system of vocal modulation was reconstructed there elucidating the functions of the deities Algis and Prigirstytis mentioned by Jan Lasicki.

Finally, the last **Chapter seven** of the first part (with the help of the comparative method and the method of cultural anthropology) further considers a non-verbal expression marginalised in literate culture. The following question was asked here: "Why did the epic heroes cry?" Tears of the dukes mentioned in the chronicles and Lithuanian polyphonic part-songs were inserted into the context of oral culture and became a pretext for mentioning the most archaic layer of our folklore heritage and trying to feel what it could say to a modern man.

The second part in which taking root of literate culture is reviewed gave a considerable place to the hermeneutic method. Literate culture (perceived as a phenomenon brought to Lithuania by Christianity) posed a challenge to the earlier society and the identity of people. This challenge helped find and at the same time made the phenomenon of social and personal identity problematic and formed the perception of the process of history.

Chapter one, which mainly concentrates on the processes initiated by Lithuania's baptism, showed that challenge and the direction of the change in the identity. Writing became the most significant form of legitimisation of political actions and

communication of political persons affecting an ever-larger number of residents of the state. A change in a historical narrative about the essential sudden change in Lithuanian society that took place before the middle of the 17th century testified to the fact that the country had entered the world of values of modern Europe that placed an individual above the anonymous chaos of the custom and relating its identity to personal self-determinations.

In **Chapter two** the phenomenon of writing is considered within the context of *sacrum / profanum* division reviewing the main conceptions of *skaityti* (to read) and *rašyti* (to write) used in the Lithuanian language. The archaic conception of writing when *signum* (a sign) and *signatum* (what was marked with a sign) were not differentiated, remained in the GDL as long as the 17th century though elite reading at that time differed but little from western reading. Ample examples testified to the fact that the significance of memory did not weaken in its relation with the Holy Scripture though the very nature of memory changed – its contents were no longer determined to a large extent by the tradition passed from one individual to another by word of mouth but by written sources. Personal reading of the Holy Scripture and its understanding (even in the years of the Reform) no matter how important it was to creating and maintaining the Christian identity was sooner the aspiration than reality.

Chapter three “On the Porch of the House of Writing” discusses literacy as an element of Christian identity being formed, and its practical functioning. “Writing” was already perceived both as letters and the Holy Scripture, the principal norm of the identity of the Church and the believer. However, in everyday religious life (irrespective of the type of faith) several doctrinal texts and main prayers learned by heart ensured the Christian identity of an ordinary believer. In the epoch of a confessional division, at least their elementary “correct” interpretation accompanying these texts and presented in the catechism became of special importance. Oral and literate culture intertwined in the catechism, it (especially through prayers) encompassed all individuals irrespective of their relation to writing. The analysis

of the first known text written in the Lithuanian language showed that it was also of catechetical nature and was devoted to be read out loud. The school was oriented toward value-based education – imparting doctrinal and moral principles of Christianity to the lower estate, and the principles of citizens' society to the nobility. In both cases oral teaching methods dominated. It was in the 18th century only that a parish school was begun to be broadly perceived as an institution, first and foremost, developing writing and reading skills.

Sermons, which constitute the subject of the **Chapter four**, continue the intertwining of personal confession and the truth taken over by writing. Based on a written text they were the most popular *oral* genre of the early New Ages of the Grand Duchy of Lithuania for which the oral nature of the source of the news was less important than its direction towards listening (hearing). Attentive listening to the sermons was considered to be the essential condition of spiritual progress and one of the forms of the soul's therapy, an important factor of personal spiritual and social maturity helping a harmonious relation with one's own *I* and the environment to be established.

Interconfessional disputes, which started in Lithuania before the birth of university culture, testify to new forms of a personal and collective search or strengthening in an oral space. Dialogue speaking characteristic of them changed in essence the procedure of oratory and communication. Speaking and writing intertwined into the whole in disputes too. Protocols of disputes were written, and later, having been processed literarily (sometimes even in a biased way) they were publicised in a form of a book. The opposing parties disputed the accuracy of the protocol and publications and announced their own version. Sometimes the dispute was continued – its theme was analysed and contrary arguments were presented in printed texts.

Contact with books in the following **Chapter five** "Therapy of the Soul or the Birth of a Reader from Spiritual Practice" goes on developing the theme of the birth of a new identity. – antique practice of meditation reading and writing developed

by Christianity revealed to an individual his own inside world thus rendering the identity the thus far unheard-of dimension. Spiritual reading gradually took root in Lithuania as an element of “soul therapy” parallel to aural practices. However, prior to a spread of individual reading contact with a book already existed thanks to liturgical rituals: thanks to the book the community was drawn into communication – a priest when reading the prayers published in the book uses the form “we”. In this way the “distanced language”, which once contributed to the collapse of the first Prussian mission, after liturgical books had entered life, no longer was a factor of alienation but enriched the forms of communication of the community. On the other hand, Catholic pastoral counselling renewed by both Reformation and the Trident meeting devoted ever-greater attention to an individual, his spiritual and moral education. Even the texts that were first and foremost devoted to creating and developing the community’s identity were written so that they should be used to encourage the spiritual growth of a person – it was not in vain that the material prepared by Sirvydas for sermons in his preface was presented as intended for meditation – an inner conversation with oneself and God from who the incentives to change one’s life had to follow. Meditation practice was known in oral culture too, however, literate culture allowed reading of a book to be liked with personal reflection when looking for reliable fundamentals of the world and its knowledge and discover them by methodically coming to know oneself. Spiritual-meditation reading went beyond the borders of monasteries, was started to be practiced by the people who were in the very vortex of life and became one of the factors creating a modern man who was turned towards his own inner world and who strengthens it, both in Europe and in the Grand Duchy of Lithuania. Original meditation reading was related to peculiar conditions of life. It was necessary to turn toward oneself and one’s own final goal when danger was posed to the integrity of the personality – when one suffered from the disability of the body or soul. Within the Lithuanian context such reading was rather purely testified to; the Samogitian bishop Jonas Lopacinskis most likely described this practice most vividly (without mentioning

hints found in the Jesuit works) in the 18th century. The meditation function of writing, testified to in the Grand Duchy of Lithuania as far back as the 17th century, acquired a distinct therapeutic effect only in the Enlightenment epoch.

Writing encouraged by inner life and transferred into the worldly sphere gave a new perspective for perceiving oneself as a subject of independent emotions that were common and important to all. The sentiment acquired a similar status as the longing for transcendence. Writing “for oneself” that resulted from the experienced absence of Another became an effective tool to bridge the gap not only between man and the Absolute but on the whole between the heart and what was dear to it but what was unachievable. Writing of this nature was quite delayed in the authentic cultural space of Lithuania; it appeared in the 18th century only together with modern sentimentalism.

It was experienced very early (Augustine Rotundus) that reading was not only a source of a spiritual development but also a peculiar pleasure. The conception of pleasure of reading supplemented with a moral dimension of “suitability” vs. “outrage” became a stable criterion for the choice of literature.

For a real reader (and writer) to appear, beginning with observance of and listening to liturgical books and ending with a personal choice of literature according to one’s liking and value-based principles, one more element was necessary. This was corporality, which was not neutralised by meditation reading or writing but revealed by reading or writing itself as an unavoidable boundary of human existence. A more intensive intellectual life that started with the Protestant and Catholic Reform made the problem (its relevance, in particular) of physiology of reading (writing) relevant. With the model of culture changing a new status of vision and the possibilities provided by it were unexpected to be experienced – eyes were necessary to write and read. From this point of view we can speak about the “discovery” of the eye and its physiology in Lithuania in the 16th century.

The analysis of iconographic material presented in the chapter confirms that portraits of the Grand Duchy of Lithuania of the 16th – 17th century also showed

a change in the conception of an individual encouraged by the rudiments of the “reading revolution”.

Chapter six “The Book and the Author” came closer to autonomous and individual writing, what today is referred to as personal creation and the conception of authorship that resulted from it. Due to individual reading the book was started to be regarded as an independent and dumb source of wisdom. In Lithuania it was understood like that at the end of the 16th century already – this was comparatively rapid modernisation of the conception of the book. Though the paradigm of education of a personality remained in existence to the very end of the Grand Duchy of Lithuania, the conception of a different text-oriented education closely related to individual reading based on a live relation between the teacher and the pupil became established parallel to it. This reading determined a shift in the image of the book – from a representative value (GDL Alexander book inventory) to a written text in line with personal interests used for spiritual development, education or entertainment that had a specific title and was created by a specific person – the author. Authorial dedications and gift inscriptions in the books created in the GDL in the 16th – 17th century showed the establishment and spread of the conception of the author. The formation of the conception of the author was presented by an exhaustive analysis of the portraits of two authors (Franciscus Skorina and Maciej Strykowski). If Skorina was represented in a medieval manner as a conveyor of the tradition, the portrait of Strykowski corresponded with the conception of renaissance writing autonomy and that of the author who independently made decisions about the truth and goodness. The analysis of the inscriptions of censorial nature in books revealed the conception of the author who was directly responsible for his text.

Two last two chapters presented the establishment of the will of an individual and the community that overstepped the actual borders of the individual’s existence by means of written law and the creation of the identity of society and the state through legislation.

Chapter seven “Power of a Document” draws attention to the fact that the beginning of Lithuania’s Christianisation at the turn of the 14th and 15th century coincided with the new cultural tendencies in the West. According to the historians of literacy, reading habits and writing skills of aristocracy and the town elite changed dramatically in Europe at that time. Not only silent personal reading took the upper hand over listening to a reading text but also the number of officials capable of preparing documents and persons capable of efficiently and directly making use of them increased. Writing became rooted in the routine of state communication of all level so that without business-like documents encompassing all walks of life it was difficult to imagine an efficient political community. An analogous political community had to be created after Lithuania marched into the Christian *res publica*. Both cultural pressure from the outside and the necessity to modernise the procedure of administration made the country accept models of literate culture. However, it is important not to overlook Christian implications. The conclusion that a written word was sufficient to express, convey and maintain for ages the will of the highest sovereign – invisible God – followed from the conception of the Holy Scripture. Thus not a single Christian sovereign had the right to claim that writing alone, without a ruler or his representative standing next to it, was incapable of conveying a person’s will. The will of the ruler established in writing and thus disclosed for ever acquired a new status as compared with the world of oral culture: this will was not only stronger than that expressed personally or through an authorised representative which, if need be, could be refused as not coming directly from the heart. In essence it began to bind the ruler himself and his heirs, as well as create horizontal and vertical social relations based on the stability of the obligation. Around the middle of the 16th century the extra working time significance of writing was perceived by the lower strata of the society of the Grand Duchy of Lithuania too. The documents issued during the Valak Reform were regarded as an undoubted guarantee that the peasants’ duties and rights would not change. Official letters issued by the rulers and inspectors were kept thoroughly

and some dozens of years later were presented in cases as evidence of their will and obligations. Since then a written text, as an independent and active factor of public life, has encompassed the entire socium. Though peasants or town people (at least the majority of them) were unable to read properly, all the more to write, this did not prevent them from successfully using available written documents. It was possible to successfully use them looking at writing from the perspective of oral culture. It is true, that culture was quite different, such as to which the above-mentioned name of second orality would apply. People knew volumes of their obligations and they also knew that the document was a guarantee that their obligations would not change. A written document in that case was perceived simply as a *thing* maintaining the relation with its issuer and representing him. This was a specific representative of the ruler, a material confirmation of his will and the “symbol” from which the rights of the holder were recognised. The document could (and in the 16th – 17th century had to) be not only read but also recognised. The function of the seal in such a purely alphabetised community was namely related not so much to the protection against falsification as to the needs of identifying and recognising the document. In the 17th – the 18th century the significance of the seal was becoming ever smaller in Lithuania. This decrease in its significance coincided with a spread of literacy. In the 17th century a signature was already perceived as an integral part of a document. If the seal showed the will of a representative of the family who was strongly knitted together with his surrounding, the signature was a completely individual manifestation of a person. A signature, as an integral part of a document, in principle broke still existing links of a written document with oral culture. A signature was strictly a phenomenon of a sphere of writing that in essence was non-transferable to the plane of “second orality”. When reading a document, a signature could not be announced out loud like the remaining text – the signature that was read out loud stopped being a *signature*. Even illiterate persons when invited to act as “people who affix a seal” (witnesses) wrote “three holy signs of crosses in their own hand” next to the seal. This is the

invocation of the Holy Trinity that has to testify that even being illiterate people certified the document conscientiously and remembering God, the all-seeing one. The value of such a signature does not follow from its peculiarity being identifying but from the value of the person signing in the presence of God as the centre of strong-willed and conscientious actions. In this way the establishment of literate culture formed a new – conscientiously perceived – type of identity of man of the Grand Duchy of Lithuania that corresponded with the conception of an individual of early modernity of Europe.

The community of oral culture knew two sources of legal norms: the custom and the ruler's will. The written law – object of last **Chapter eight**. The activity of neither one nor the other could be explained, changed or predicted in a rational way. When considering the condition of man in Christian law philosophy the conclusion was drawn that the positive right of the people was not a completed or natural thing brought from the mythical pre-history: it had to be formed according to the prototype of divine justice so that it would serve the higher law leading man living in society to his ultimate aim. It was a constant challenge to the feudal legal system of privileges and precedents. Traditional law gave shape to a non-questionable lifestyle handed over by the ancestors, whereas Christianity allowed law to be created and improved in the name of universal good and opened the road to conscious legal planning. Such legal planning and implementation of law was possible only with the help of writing. The three Statutes that followed one another were perceived not as inviolable legacy of the ancestors but as legal codes open to constant systematisation and time challenges.

Alongside systematisation of laws there appeared rudiments of law philosophy legitimising a written law in the Grand Duchy of Lithuania. Franciscus Skorina, in the preface of his translated Book of Deuteronomy published in 1519, which actually was a contemporary of the First Statute of Lithuania, wrote about a liberating nature of a written law, its harmony with God's will and human nature, its purpose to serve the entire political community.

On the other hand, the norms formulated by the custom did not disappear after the written laws had been announced. Values of oral culture did not disappear either. Though the principle that each citizen of the Grand Duchy of Lithuania had to stand trial “according to written law” theoretically abolished other possibilities, the custom formed the basis for authoritative solutions in many questionable cases. Its status was preserved by oldness – the value, which was questioned in essence only in the Enlightenment epoch. The anonymous *mos maiorum* was presented by the author of the written Statute Albertas Goštautas himself in 1536 as a sign of the Lithuanian identity, and the duty of the ruler was to protect it. Within the context of written law, however, the ancient custom was deliberately opposed to the precedence and the supposition that “ex usu oritur ius” – this was evident in the polemic texts of Albertas Goštautas and Procop of Bartholomew.

Knowing written law becomes an aspiration for every citizen. The Statute was perceived not as a source of prohibitions and sanctions but as a guide of positive behaviour in society. Court systems and any state official had to constantly keep it in front of him. An ordinary nobleman or a member of the town administration also needed it often. Therefore it was at the very beginning of codification of Lithuanian law that it was planned to refuse a chirographic (manuscript) code of laws and move at once to a typographic (printed) code of laws, which provided a new quality to the political community. However, accessibility was not the only motive that made printing of the Statute necessary. The printed code embodied the conception of the written law perfectly: a real law was identical to itself under any circumstances therefore it was a reliable measure of justice.

The printed Statute also became an important factor creating the market of Lithuanian books. Translated into the Polish, that is, into the spoken language, the Third Statute reprinted in Mamoničių printing house in 1614 and 1619 (it seems to have been reprinted twice in 1619) immediately became one of the most important objects of the book market that was newly forming in Lithuania. The book of the Statute was perceived and openly presented as a commercial thing. The printed

code of laws enabled people to get to know laws better, however, literacy was considered to be indispensable for a judge much earlier than the press appeared. A judge was not a representative of oral culture even in a purely alphabetised society. The Lithuanian political elite encountered this requirement right after baptism. Jogaila's example illustrates that a judge who "did not learn writing" could solve legal special cases in an authoritative manner in rare cases only. The ultimate goal of reading laws was their interiorisation. Memorised and well perceived laws had to become the inner self of a judge, such that he, as worded in the judge's oath in the times of Sigismundus Augustus, would not follow anything else "except God and written law". It was attention to God's will rather than the instruction of a higher person that guaranteed to the judge that he should be able to adequately adapt an abstract written law to a specific case, that is, to administer justice. Enlightenment found the solution in a completely matured conception of the autonomy of an individual. God mentioned in the old oath was replaced by the inner voice of conscience; however, the unwritten principle of a written law remained intact.

Conclusions

1. Speech and writing makes feelings, thoughts, intentions, and value judgments heard and seen. Moreover, on the basis of speech and writing people and their groups judge each others' motives and incentives. The growing permeation of written culture is also linked to the long-wave process that began at the dawn of history: the penetration of new values. It is confirmed or disguised by the slowly changing meanings of gestures and symbols, by the individuals' fear to lose their identity in that change – the fear which often adds to its further fragmentation, – as well as by the search and discovery of new foundations for identity.
2. The failure of the early Christianisation of the Baltic nations (as well as of their inclusion into the European geopolitical space) was determined by the conflict linked to the difference between the written and oral culture and likewise to the

corresponding differences in communication – as well as by the failure to neutralise that conflict. In the specific case of the mission of St. Adalbert the conflict was catalysed by the performance of the Christian ceremony, based on the written word, during the pagan spring fertility ritual.

3. The picture of the oral culture of pre-Christian Lithuania is inevitably transformed in the written sources of the neighbouring nations. This transformation is due to the value assumptions of the written culture: the picture is frequently ‘contaminated’ by the images and judgments drawn from the texts that belong to the written canon (both Ancient and Christian). This is attested by the description of Kęstutis’ oath which follows the stereotypes shaped by Antiquity (Ovid) and the Bible.

4. The principal elements of the Lithuanian world-view in the epoch before the advent of the written culture were closely linked to the specific nature of the oral culture. It was mythology that supplied the meaning of the latter and sanctioned it. The fragments of the oral tradition recorded in the written sources may be used to reconstruct the archaic world-view.

5. The acoustic dimension of culture was embedded in the ancient Lithuanian religion (the mythological pair of Prigirstytis and Algis).

6. Already in the oral stage of the Lithuanian society we may identify various interconnections between the oral and the written culture, as well as various forms of tension and coexistence generated by their contact.

7. The dissemination of writing subsequent to thoroughgoing Christianisation of Lithuania in 1387 did not abolish numerous phenomena of orality, and its culture largely retained its oral character. On the other hand, the so-called secondary orality arose, stemming from the oral usage of written texts.

8. The transformations of religious and communal life were followed, and further instigated in turn, by the shift of paramount emphasis to writing and reading. This shift of emphasis took place at the expense of oral communication and presented a challenge to the social and cultural identity both of the society and of individuals. It likewise enhanced the individual self-consciousness peculiar to early modernity. The meditative and therapeutic aspects of reading and writing, as well as the so-called 'pleasure of reading' which were part of the European culture since Antiquity also took root in the Lithuanian culture.

9. The phenomena of individual reading and writing gave rise to the modern notion of authorship, analogous to the Renaissance notion thereof.

10. The increasing predominance of the written law was followed by the dissemination of the universal concept of justice. The latter, on the other hand, required autonomy of the judge's conscience which is necessary in order to establish the relation of an individual case to the universally valid norm. The presence of the written law also promoted individual self-consciousness of the peasants and the representatives of other lower social strata, as well as their aspiration to certain extent of social autonomy.

Tiriamoji problema, tyrimo tikslai, jo aktualumas. Ši disertacija skirta dviejų kultūros modelių – sakytinio ir rašytinio – gyvavimui skyrium, sankirtoms, sampynoms, konfliktams ir lūžiams Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje tirti. Keliamas klausimas apie jų įtaką visuomenės vertybių kaitai ir asmenybės tapsmui. Disertacijoje taip pat norima parodyti, kad kalbėjimo arba rašto dominuojamos kultūros sampratos gali būti vaisingai pritaikomos interpretuojant įvairius LDK socialinio, kultūrinio ir religinio gyvenimo reiškinius; stengiamasi atskleisti, kaip rašytiniuose šaltiniuose pateikiama informacija, nors ir paveikta rašytinio teksto specifikos bei skirtingų vertybinių prielaidų, gali tapti patikima medžiaga sakytinės visuomenės vaizdiniam ir gyvenimo formoms rekonstruoti.

Čia pateikiamas tyrimas nėra vien tik „teorinis“ ar „abstraktus“. Lietuva raštą naudoti ėmė vėlai – galima sakyti, pavėluotai. Antra vertus, lietuviai itin ilgai išlaikė gausius sakytinės kultūros elementus. „Dainuojančios revoliucijos“ metafora, skirta mūsų laisvės kovai apibūdinti, ir juridiškai neprivalomi signatarų parašai po Kovo 11-sios aktu – didieji įvaizdžiai, liudijantys, kokia stipri tebėra sakytinės ir rašytinės raiškos sampyna mūsų istorijoje. Kaip tik todėl istorinis žvilgsnis į sakymo ir rašymo problematiką tebėra prasmingas ir gali prisidėti prie dabarties išskaidrinimo. Rašymo ir sakymo kultūrinės paradigmos meta naujos šviesos į intensyviai šiandienės diskusijas dėl požiūrio į istorinės atminties kaitą ir jos autonomiją, dėl viešosios retorikos ir vaizdinės politinės reklamos reikšmės, dėl kitakalbių asmenvardžių rašybos.

Neturėta tikslo pateikti nuoseklią „Skaitymo“, „Knygos“ ar panašią socialinę kultūrinę istoriją, juo labiau nemėginta parengti skaitymo repertuaro apžvalgos, atlikti skaitymo įgūdžių, leidybos ar bibliotekų apimčių statistinių tyrimų.

Naujumas. Lietuviškosioms realijoms skirtų ar lietuvių kalba parašytų darbų, kuriuose būtų specialiai tiriama sakytinės ir rašytinės kultūros modelio kaita, sąveika ir iš jos plaukianti vertybių dinamika iki šiol nėra. Disertacijoje taip pat pateikiamas naujas požiūris į konkrečias istorines problemas arba nauji jų tyrimo rezultatai:

- originali šv. Adalberto misijos interpretacija: pagrindiniu konfliktu laikomas skirtingų komunikacijos būdų, atstovaujančių skirtingiems kultūros tipams (sakytinio žodžio ir rašto) susidūrimas;
- pirmą kartą išryškintas senosios lietuvių mitologijos akustinis matmuo ir rekonstruota iki šiol tamsi Jono Lasickio minimų mitinių būtybių Prigirstyčio ir Algio funkcija (ši rekonstrukcija savo ruožtu sustiprina pasitikėjimą Lasickio pateikiamais lietuvių religijos, mitologijos ir etnografijos duomenimis);
- atrastos vad. Kęstučio priesaikos šaltinio (Dubno kronikos) pasakojimo sąsajos su antikinė bei bibline raštija ir jų poveikis sakytinės tradicijos sąlygojamo veiksmo supratimui;
- iš oralumo antropologijos perspektyvos aiškinami įvairūs Lietuvos politinės ir kultūros istorijos faktai (Gedimino ir Kęstučio ašaros, Vytauto kerštas aukštiejiems Ordino belaisviams, Lenkijos dvaro aplinkai „keisti“ Jogailos įpročiai, didžiųjų kunigaikščių pasiuntinių statusas);
- remiantis filologijos, etnologijos ir religijotyros duomenimis naujai rekonstruojamas ikirašytinės civilizacijos pasaulėvaizdis;
- krikščionybės įvedimas ir vėlesnis šio įvykio perteikimas LDK istoriografijoje interpretuojamas iš oralinės ir rašytinės kultūros perspektyvos;
- lietuviškuose tyrimuose palyginti naujas rašymo ir skaitymo fenomenų recepcijos liaudies arba vad. žemojoje kultūroje pristatymas;
- rašytinės teisės kaip pamatinių visuomenės psichologijos ir kultūros pokyčių akstino analizė.

Lietuvos mokslinių tyrimų kontekste naujas yra skaitymo, rašymo, autorystės problematikai tirti, skirtingų tipų šaltinių panaudojimas (ypač ikonografinės medžiagos) ir jų teikiamos informacijos sintezė vieningame pasakojime. Į mokslinę apyvartą įvedami dar neskelbti (pvz. jėzuitų misijų atskaitos) arba lietuviškame istoriografijos diskurse dar nevertoti šaltiniai (pvz. Rogerio Bacono, George Carew atsiliepimai apie Lietuvą, Pranciškaus Skorinos teisės teorijos apmatas).

Šaltiniai. Ikirašytinei epochai rekonstruoti bei oralinei kultūrai, koegzistuojančiai su rašytine tirti naudojamosi ne tik rašytiniais kitataučių liudijimais, bet ir vėlesnių laikų mitologijos (Norberto Vėliaus parengtas šaltinių rinkinys, pakeičiantis A. Mierzyńskiego ir W. Manhardto knygas), tautosakos bei etnografinę medžiagą, pradėta kaupti xv–xvi a. etnologinių interesų turinčių autorių (Pilypas Kalimachas, Jonas Lasickis) bei xix–xx a. lietuvių (ypač Jono Basanavičiaus, Mato Slančiausko ir Jono Balio) bei baltarusių mitologijos bei tautosakos rinkėjų. Iki šiol neskelbtose Jėzaus Draugijos Romos Archyve (ARSI) saugomose xvi–xviii a. jėzuitų misionierių ataskaitose (*annuae litterae*) randama informacija, ypač neredaguotu rankraštiniu pavidalu, yra unikali dviem atžvilgiais. Pirmas – tai medžiagos patikimumas – autoriai ne tik užrašė tai, ką patys matė arba išgirdo iš evangelizuojamų valstiečių, bet ir, mokėdami lietuviškai, galėjo perteikti pakankamai autentišką senosios religijos relikto interpretaciją. Antras – informacijos išsamumas bei detalumas, toli lenkiantis pvz. Jono Lasickio lakoniškus užrašus.

Disertacijoje remiamasi plačia įvairių tipų šaltinių baze. Tai naracinio pobūdžio lotyniški, lenkiški, gudiški tekstai – LDK metraščiai ir kronikos (Bychoveco, Strykovskio, Barkulabo, kai kurių LDK vienuolynų), taip pat kitų šalių metraščiai ir kronikos (Lenkijos – Jono Dluogošo, Anglijos – Tomo Walsinghamo, Vengrijos – *Chronicon Dubnicense*, Vokiečių Ordino Prūsijos ar Livonijos – Petro Dusburgiečio, Henriko Latvio, Hermano Vartbergės, Vygando Marburgiečio ir kt.). Prie naracinių šaltinių priskirtini taip pat ir įvairakalbiai hagiografijos bei biografijos veikalai (antai, įvairių autorių šv. Adalberto, šv. Vilniaus kankinių, šv. Kazimiero gyvenimai, Alberto Kojalavičiaus biogramos ir hagiografija) bei bažnytinės vizitacijos (Tarkvinijaus Pekulo, su išlygomis – Ignoto Masalskio). Naraciniuose šaltiniuose randama esminės informacijos tiek apie sakytinės ir rašytinės kultūros funkcionavimą visuomenėje, tiek apie paskirų asmenų santykį su jomis. Skyrium minėtini asmeninės raiškos dokumentai – xvi a. pab. Lietuvos provincijos jėzuitų autobiografijos, dienoraščiai ir jiems artimi atsiminimai (Teodoro Jevalšauskio, Alberto Stanislovo Radvilos, Stanislovo Nezabitausko, Juozapo Kasakausko), laiškai – iš jų

betarpiškai patiriame apie konkrečių žmonių santykį su oralinės ar rašytinės kultūros fenomenais. Plačiai panaudoti pamokslai, prakalbos, kita proginė retorika – joje randame ir teorinių svarstymų apie kalbėjimo, skaitymo, rašymo prigimtį, reikšmę, psichologiją, ir informatyvių kasdienio gyvenimo atšvaitų. Savitas šaltinis yra teologiniai disputai, oralinę kultūrą ir jos naują sąryšį su raštu atspindintis žanras. Informacijos tiekia ir LDK grožinė literatūra tiksliaja prasme – dramos, lyrinė ir epinė poezija. Joje atsipindi ir autoriaus savimonė, ir vertybinės nuostatos rašymo atžvilgiu, ir reikšmingos sakytinių bei rašytinių tekstų funkcionavimo detalės. Dažniausiai naudotasi arba autentiškais senaisiais spaudiniais, arba tekstologiškai patikimais jų šiuolaikiniais leidimais. Kartais remtasi autoritetingais vertimais, paprastai sutikrinant su originalu.

Teisės šaltiniai (Lietuvos Statutai), įvairūs teisės teorijai priskirtini tekstai (Pranciškaus Skorinos, Leono Sapiegos, Alberto Goštauto ir t.t.), teisminiai dokumentai, bažnytinio administravimo ir sielovados potvarkiai, testamentai ir kt. dažniausiai pasitelkiami rašytinio įstatymo atneštiesiems vertybiniais pokyčiams atskleisti. Drauge jie (ypač apklausų ir teisminių tyrimų užrašai, testamentai) yra svarbus „langas“ į vadinamąją žemąją kultūrą, kurioje, nors ir dominuojant sakytiniam matmeniui, darėsi vis svarbesnis pasyvus raštingumas (gebėjimas atpažinti raštą kaip tokį bei adekvatus rašytinio dokumento svarbos įvertinimas) arba antrinis oralumas (užrašytų pamokslų, poterių, potvarkių klausymas ir, reikalui esant, atkartojimas iš atminties).

Į tyrimą įtraukti ir iki šiol mažai naudoti specifiniai šaltiniai, tokie kaip provenienciniai įrašai (rinkti *de visu* arba paskelbti Nojaus Feigelmano parengtame Lietuvos inkunabulų kataloge, taip pat VU, MAB, Kauno bibliotekose saugomų senųjų spaudinių kolekcijų kataloguose) ir marginalijos. Disertacijoje taip pat remiamasi ikonografinė medžiaga – skulptūros, grafikos bei tapybos kūriniais. Ji svariai papildo rašytinių šaltinių informaciją, o kartais yra už ją netgi išsamesnė (pvz. santykio su knyga arba autoriaus figūros sampratos atvejais).

Istoriografija. Klasikiniai Walterio Ong'o, tyrusio sakytinio žodžio savitumą, lyginant su rašytiniu, Erico Havelocko, graikų „rašymo revoliucijos“ pavyzdžiu parodžiusio kaip rašto įsitvirtinimas keičia kultūros tipą ir pačią žmonių mąstyseną darbai – visi jie dažniau turimi galvoje negu cituojami – sudaro šios knygos foną; pirminės mąstymo prielaidos kyla iš Pauliaus laiškų ir Platono dialogų, ypač – *Faidro*. Jo metaforos panaudotos ir abiejų dalių antraštėms.

Per paskutinius kelis dešimtmečius žodinės tradicijos ir raštijos funkcionavimo tyrimai taip išsiplėtė, kad virto savarankiška disciplina. Skaitymo antropologijai skirtoje studijoje tirdamas profesionaliojo *vs.* profaniškojo (*lay reader*) skaitymo paradigmas Ericas Livingstonas parodė, kaip galima sėkmingai naudoti ir jungti entnologinius aprašymus, kultūros artefaktus, asmeninę skaitymo patirtį. Jesperas Svenbro iš skaitymo antropologijos pozicijų pateikė turiningą pagrindinių skaitymo metaforų senovės Graikijoje interpretaciją. Skandinavų mokyklos atstovo Birgerio Gerhardsono knygoje rekonstruojama sakytinės tradicijos funkcionavimas ankstyvojo judaizmo ir krikščionybės aplinkoje. Michaelis T. Clanchy analizavo ne tik užrašytų tekstų sklidimą ir kumuliaciją archyvuose Viduramžių Anglijoje, bet ir raštingo asmens mentalumą (*literate mentality*) bei oralumo pėdsakus jame. Neseniai paskelbtas įdomus italų mokslininko darbas, skirtas rašytinių dokumentų tikrajam klastojimui, imitavimui, kopijavimui politiniais, teisiniais, komerciniais ir kt. tikslais (G. M. Facchetti). Rašantįjį sakytinės ir rašytinės kultūros ar atitinkamo mentaliteto temomis lydi pagunda tekstą perkrauti teorinėmis klasifikacijomis ir nuorodomis. Disertacijoje stengiasi tokios pagundos išvengti, cituojant tik tuos užsienio autorių veikalus, kurie buvo tiesiogiai pravartūs svarstant lietuviškąją problematiką.

Specializuotų lietuviškųjų mitologijos, folkloristikos, knygos istorijos tyrinėjimų esama apščiai, tačiau mums rūpimu aspektu kone svarbiausia vis dar lieka Egidijaus Banionio studija apie žodžio ir papročio kultūros žymes Gedimino laiškuose. Vladimiro Toporovo indoeuropeistiniuose, baltistiniuose ir lituanistiniuose tyrimuose esama išskirtinės filologinės kompetencijos įžvalgų į archajinę mąstyseną,

mitologiją ir kultūrą. Etimologinių rekonstrukcijų teikia Ernesto Fraenkelio, Vytauto Mažiulio, Wojciecho Smoczyńskiego ir kt. prūsų ir lietuvių etimologijos darbai. Paprotinei teisei ir rašytinio teksto funkcionavimo LDK savitumui nemaža dėmesio skyrė Konstantinas Jablonskis. Ingė Lukšaitė viena pirmųjų Lietuvoje atkreipė dėmesį į spaudos ir kalbos reikšmę religiniam gyvenimui ir itin plačios aprėpties reformacijos istorijoje nubrėžė rašymo ir skaitymo modernėjančioje LDK kontekstą. Maria Barbara Topolska, aptarusi skaitytojo ir knygos istorinę raidą LDK ir sutelkusi gausią faktinę medžiagą, atkreipė dėmesį į „pasyviojo skaitymo“ atnešamas permainas; deja, knygos vertę menkina tai, kad joje nėra išnašų, nurodančių kitus tyrimus bei šaltinius. Edvardas Gudavičius konceptualiai aptarė rašto kultūros sąsajas su Lietuvos europėjimo procesu, LDK gyvųjų kalbų santykį su raštu, iš išlikusių inkunabulų pabandė rekonstruoti ankstyvojo skaitymo repertuarą ir jo kultūrinę prasmę. Arvydo Pacevičiaus darbai atnešė naujų temų arba šviežią teorinį žvilgsnį į jau žinomas – tai skaitymo kultūros, bibliotekų socialinės funkcijos tyrimai, ideologinio raštijos funkcionavimo ir cenzūros fenomenai, novatoriškas marginalinių raštijos formų interpretavimas ir kt.. Stephenas C. Rowellas sakytinės epochos aspektus lietė senosios lietuvių religijos sintezėje, aptardamas LDK diplomatinį diskursą ir papročio bei politinės galios santykį tradicinėje visuomenėje. Jūratės Kiaupienės ir Rimvydo Petrausko parašytas „Lietuvos istorijos“ IV tomas liudija, kad rašto, „keičiančio kraštovaizdį“ sklaida, teisės kaip perduodamo sakytinio žodžio (paprotinio) ir kaip rašytinio fenomeno funkcionavimas tampa svarbiu šiuolaikinio lietuviškojo istorinio diskurso elementu.

Metodo klausimai. Šioje disertacijoje, kaip jau minėta, norėta parodyti įvairių kalbėjimo ir skaitymo galimybių bei samparatų, jų nešamų ir remiamų vertybių gyvavimo formas, sakytinės ir rašytinės kultūros sąveikų arba konfliktų pavidalus. Norint aprėpti tokį platų probleminį lauką teko imtis tarpdisciplininio tyrimo, būdingo daugeliui oralumo ar rašymo istorijos problematikai skirtų darbų. Sakytinės visuomenės tyrimui pasitelkta lyginamasis metodas, hermeneutinės ir struktūrinės

analizės išvalgos, religijų fenomenologijos ir istorijos teikiamos galimybės.

Abi disertacijos dalys, nors ganėtinai skirtingos tiek temišškai, tiek metodiškai, yra sumanytos kaip viena kitą papildančios ir interpretuojančios. Šaltinių stoka, noras išgauti kuo daugiau specifinės informacijos iš mus pasiekusios medžiagos vertė tyrime rinktis kintamos optikos principą. Kai kur ypatingas dėmesys skiriamas paskiram faktui ar epizodui (pvz., Kęstučio priesaika ar autoriaus portretas), jis tarsi išdidinamas. Kitur naudotasi gausesne faktografija, leidusia kurti labiau panoraminį vaizdą. Medžiagos margumas – mitologija ir politinės istorijos faktai, teisiniai dokumentai ir folkloras, poezija ir disputų ataskaitos – natūraliai dėstėsi į tam tikrą mozaiką. To mozaikiškumo ir sąmoningai norėta, tikintis, kad galutinis bendras vaizdas įgaus daugiau atspalvių ir subtilesnių apybraižų.

Kadangi apie mūsų sakinę epochą ir tolesnius jos istorijos vingius galime sužinoti daugiausia iš rašytinių šaltinių (arba kadaise užrašytų folkloro duomenų), tai ji pati neišvengiamai įtraukiama į rašytinės kultūros erdvę, o bet koks jos tyrimas tampa rekonstrukcija, atliekama įrankiais, pateikiamais rašto suformuoto mąstymo. Viltis, kad įmanoma nuo šio mąstymo kiek atsitraukti, skatino kur ne kur tradicinio mokslinio diskurso normas praplėsti vaizduotei ir metaforai pamėginant suteikti vietą (tegu ir nelygiavertę) šalia analitinio tyrimo.

Ginami teiginiai. Kalbėjimas ar rašymas (jų subjektams dažnai net nenorint ar nežinant) padaro girdimus bei regimus jausmus, mintis, ketinimus, vertybinius nusistatymus. Negana to, pagal juos žmonės sprendžia vieni apie kitų apie veikimo paskatas ar motyvus. Tą patį galime pasakyti ir apie didžiųjų grupių – šeimų, luomų, tautų – patirtį. Istorijos sambrėškose prasidėjęs ilgalaikis procesas – naujų vertybių išisaknijimas, kurį patvirtina ar maskuoja lėtai kintančios gestų ir simbolių reikšmės, žmonių baimės toje kaitoje netekti savo tapatumo, dažnai ir paskatinančios jo eižėjimą, naujų tapatumo pamatų paieška ir atradimas yra susijęs ir su rašto kultūros įsigyvenimu.

- ankstyvosios baltų tautų christianizacijos (o drauge įtraukimo į Europos geopolitinę erdvę) nesėkmę sąlygojo konfliktas, susijęs su rašytinės ir sakytinės kultūros, taip pat iš jų kylančios komunikacijos skirtingumu ir negebėjimo jį neutralizuoti;
- aplinkinių tautų rašytiniuose šaltiniuose pateikiamas ikikrikštinės Lietuvos sakytinės kultūros vaizdas neišvengiamai transformuojamas, vadovaujantis rašytinės kultūros vertybinėmis prielaidomis; jis dažnai „užkrečiamas“ rašytiniam kanonui priklausančių tekstų (tiek antikinių, tiek krikščioniškųjų) teikiamais įvaizdžiais ir vertinimais;
- esminiai ikirašytinės epochos lietuviškojo pasaulėvaizdžio elementai buvo glaudžiai susiję su sakytinės kultūros specifika, kuri savo ruožtu buvo mitologiškai įprasminata ir sankcionuota;
- nors raštas valstybės ir religijos gyvenime ėmė plisti tik su plačia Lietuvos christianizacija po 1387 m., jau ankstesniu laikotarpiu regime įvairias sakytinės ir rašytinės kultūros sąsajas, jų sąlyčio sukeltų įtampų ir sambūvių formas;
- religijos ir bendruomenės gyvenimo pokyčius lydintis ir skatinantis rašymo ir skaitymo sureikšminimas sakytinio komunikavimo sąskaita tapo iššūkiu ir visuomenės, ir paskirų individų socialiniam bei kultūriniam tapatumui, stiprino ankstyvosios modernybės epochai būdingą individo sampratą;
- rašytinės teisės įsigalėjimas buvo lydimas universalaus teisingumo sampratos sklidimo; savo ruožtu ji reikalavo teisėjo sąžinės autonomijos, būtinos nustatyti atskiro atvejo santykiui su visuotinai galiojančia norma;
- rašytinės teisės buvimas ugdė ir valstiečių bei kitų žemesniųjų visuomenės sluoksnių atstovų individualią savivoką bei reliatyvaus socialinio savarankiškumo siekį.

Tyrimo turinys. Disertacija sudaryta iš dviejų dalių. Pirmoji skirta sakytinei epochai. Ji pradama skyriumi, analizuojančiu pirmąsias krikščioniškąsias misijas baltų žemėse. Komunikacijos teorijos, religijų istorijos prieigomis atskleidžiamas

civilizacinis konfliktas tarp sakytinio ir rašytinio pasaulio. Veikiausiai šis konfliktas sudarė sąlygas tragiškai taikios baltų tautų christianizacijos baigčiai. Skaitytinis, iš rašto kylantis žodis oralinei visuomenei ne tik svetimas, bet ir ypač grėsmingas. Jis randasi būdu, ignoruojančiu sąveiką tarp kalbėtojo ir auditorijos, maža to, jis griaua vietinius lyderystės modelius, nes vietos religiniai vadovai nepajėgūs atkurti to, ką daro misionieriai. Adalbertas (Vaitiekus) savo ritualu, paremtu rašytiniu tekstu, veikiausiai nejučia įsibrovė į derlingumą užtikrinančios pavasarinės šventės eigą ir taip išprovokavo smurtinę prūsų reakciją.

Antra vertus, ateidama į sakytinę komunikaciją pagrįstą kultūrą, krikščionybė keičia jos pobūdį ir faktiškai padaro ją nebe oralinę, bet iki-rašytinę, t. y. negatyviai apibrėžiamą rašto atžvilgiu, kultūrą. Sakytinėje kultūroje, jau patyrusioje rašto kultūros įtaką, visiškai nauja patirtis palieka savitą pėdsaką. Drauge pirmas planingas mėginimas sukrikščioninti baltų žemes atnešė į jas ne tik sakytinės ir rašytinės kultūros konfliktą, bet ir davė to konflikto *aprašymą*, o drauge ir pačios baltų tautų istorijos, kaip retrospektyvios grupinio tapatumo interpretacijos, pradžią.

Tolesniuose dviejuose skyriuose tęsiama rašytinės ir sakytinės kultūros kaip dviejų vienas kitam išoriškų kultūros modelių ssuidūrimo tema. Antru skyriumi, naudojantis lyginamuoju literatūriniu metodu, siekiama parodyti sakytinės kultūros savitumą, kaip jis buvo regimas iš rašytinės perspektyvos, atskleidžiant jos prisiimtą klasikinių tekstų įtaką. Svetimšalių autorių požiūriu sakytinė kultūra iš esmės „svetima“ kultūrai, ji nepajėgi prasmingai komunikacijai ir negali įprasminėti ar racionaliai paaiškinti istorijos subjektų veiksmų. Tai liudija 1351 m. Kęstučio priesaikos aprašas *Chronicon Dubnicense*. Šio aprašo sąsajos su klasikine literatūra ir Biblija viena vertus liudija, kad ankstesni rašytiniai modeliai vartojami kaip sakytinės kultūros interpretacijos įrankis, bet drauge jie kontrasto principu išryškina oralinio modelio kitoniškumą, pasireiškianti kaip išoriniam stebėtojui svetimas keistumas. Tai teikia pagrindo teigti, jog atsižvelgiant į istorinį kontekstą ir oralinės kultūros tyrimus šiuos rašytinius tekstus įmanoma panaudoti kaip liudijimą apie ikirašytinės visuomenės gyvenimą.

Trečiame skyriuje („Kaip apgauti nemeluojant“) mėginama įvesdinti į gyvo žodžio erdvę, atskleisti, kuo jo suvokimas kitoks, žvelgiant iš sakininės kultūros perspektyvos. Sakytinės kultūros atstovui kalbėjimas visada išlaiko homonimią, galimas metaforines prasmes, sąskambių diktuojamus sąryšius, visą sakininės kalbos gudrumą. Tai tiesiogiai lemia ir tarptautinių santykių pobūdį, dažniausiai neperprantamą rašytinės kultūros atstovams. „Apgaulinga“ Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino diplomatija čia aiškinama kaip oralinės kultūros reiškinys, kuriame žodis funkcionuoja kaip dinamiška tikrovė, skirtinga nuo rašytinės sutarties stabilumo.

Tolesni pirmos dalies trys skyriai skirti su mūsų problematika susijusio pasaulėvaizdžio rekonstrukcijai ar interpretavimui. Konservatyvi visuomenė, net elitas, ilgai išlaikė oralinės kultūros struktūras, o kai kurios archajiškos kaimo socialinės institucijos, papročiai, folkloro nuotrupos leidžia atkurti ir konkrečias mitologinio mąstymo realijas.

Kitakalbės (labiausiai lotyniškos ir lenkiškos) raštijos paminklai kai kurias grynojo kalbėjimo erdvėje susiformavusios ir tik joje gyvavusios religijos (taigi ir pasaulėregos) realijas išlaikė užrašytais svarbiais lietuviškais „raktažodžiais“. Kaip tie gyvi lietuviški žodžiai, konkrečių religinių realijų vardai, sustingę kitakalbėje literatūroje, gali parodyti sakininės gyvenenos formas, naudojantis religijų istorijos, struktūrinių tyrimų įžvalgomis, svarstoma ketvirtame skyriuje „Kiek kojų turi gyvatė“. Senuosiuose šaltiniuose fiksuoti *Gyvoita*, *Dugnai*, *Deiviey Pagirniey*, *Žemyna* ir *Žemininkas* identifikuojami kaip vieno iš jau subyrėjusių pasakojimų raktiniai žodžiai, kuriais pradedant galima hipotetiškai ir iš dalies rekonstruoti svarbų „žemosios“ arba „liaudies“ religijos segmentą.

Penktas pirmos dalies skyrius, pavadintas „Vardijimo galia“ yra pamatinis: ankstesni skyriai kreipia į šį, kuriuo, remiantis religijos fenomenologija, kultūros antropologija, folkloristika, siekiama atkurti pirmąją pasaulėvoką, ypatingą dėmesį skiriant vardijimo fenomenui. Šiame skyriuje nebylumo / kalbėjimo priešprieša interpretuojama kaip pamatinės opozicijos „mirtis“ vs. „gyvybė“ atvejis, kai

iš tikrųjų gyvas yra tik kalbantysis. Antra vertus, tariamas žodis spontaniškai suvokiamas kaip nesugriebiamas įvykis, savotiškas akimirksnio sprogdymas laiko tėkmėje. Tokiame kontekste balso skambesys tėra intervalas tarp dviejų tylos momentų. Ši tyla kitokia negu mirusiųjų nebylumas, tai neišsakomumo, prasmės perviršio tyla. Mitologiniam mąstymui atsiskleidžianti žodžio ir tylos sąsaja parodo, kad žodžio šaltinis nėra apčiuopiamas ir pavaldus kalbančiajam. Tai kas neapčiuopiama ir nepavaldu atpažįstama kaip šventybė. Šventybės akivaizdoje vartojama kalba yra „poetinė“, t. y. „kuriamoji“. Jos funkcionavimas aptiriamas maldingo „dievaičių“ – saulės, mėnulio, žaibo, ugnies ir duonos – įvardijimo (šaukimosi) pavyzdžiu. Vardijamajame žodyje išryškėja visai kalbai sakytinės kultūros priskiriami bruožai – savarankiškumas, aktyvumas, paveikumas. Šalia poetinio kuriamojo žodžio didelę reikšmę oralinėje visuomenėje turi destruktivus kalbos aspektas pasireiškiantis prakeiksmu ir keiksmu. Ir kuriamuju, ir destruktiviuju modusu sakytinis žodis įgauna autonomišką būtį, kurią išreiškia karaliaus Jogailos mėgta patarlė: „Žodis žvirbliu išskrenda, jaučiu sugrįžta.“

Balso moduliacijos tokiomis sąlygomis tampa labai svarbios. Su tuo susijęs lietuvių mitologijos palikimas pasinaudojant mitologijų struktūrinio tyrimo įžvalgomis aptiriamas šeštame skyriuje „Apie dievų ausis“. Jame rekonstruojama mitologinė vokalinės moduliacijos sistema, išaiškinant Jono Lasickio minimų dievybių Algio ir Prigirstyčio funkcijas.

Galiausiai paskutiniame pirmos dalies skyriuje (pasitelkus lyginimąjį ir kultūrinės antropologijos metodus) toliau svarstoma neverbalinė raiška, marginalizuojama rašytinėje kultūroje. Čia klausama: „Ko verkė karžygiai?“ Kunigaikščių ašaros, minimos metraščiuose ir sutartinėse, įterpiamos į sakytinės kultūros kontekstą ir tampa dingstimi užsiminti apie archajiškiausią mūsų folklorinio paveldo klodą bei pamėginti pajusti, ką jis galėtų sakyti šiandienos žmogui.

Antroje dalyje, kurioje mėginama apžvelgti rašytinės kultūros šaknijimąsi didesnė vieta tenka hermeneutiniam metodui. Rašytinė kultūra (suvokiama kaip Lietuvai krikščionybės atneštas reiškinys) meta iššūkį ankstesnei visuomenės ir

žmonių tapatybei. Šis iššūkis padeda atrasti ir tuo pačiu problemizuoja socialinės bei asmeninės tapatybės reiškinių ir formuoja istorijos proceso suvokimą.

Pirmas skyrius, kuriame daugiausia dėmesio teikiama Lietuvos krikšto iniciuotiesiems procesams, parodo tą iššūkį ir tapatybės kaitos kryptį. Raštas tampa svarbiausia politinių veiksmų legitimacijos ir politinių asmenų komunikacijos forma, paliečiančia vis daugiau valstybės gyventojų. Istorinio pasakojimo apie esminį Lietuvos visuomenės lūžį kaita vykusį iki XVII a. vidurio, liudija, kad šalis tuo metu jau įžengė į moderniosios Europos vertybių pasaulį, iškeliantį individą virš anonimiškos papročio stichijos ir jo tapatumą susiejantį su asmeniniais apsisprendimais.

Antrame skyriuje rašto fenomenas svarstomas *sacrum / profanum* perskyros kontekste, apžvelgiant pagrindines lietuvių kalboje vartojamas raštingumo sąvokas *skaityti* ir *rašyti*. Archajinė rašto samprata, kai neskiriamas *signum* (ženklas) ir *signatum* (tai, kas ženklinama), LDK išliko iki XVII a., nors elitinis skaitymas tuo metu mažai skyrėsi nuo vakarietiškojo. Gausūs pavyzdžiai liudija, kad santykių su Šventuoju Raštu nesumenko atminties svarba, nors pats atminties pobūdis pakito – jos turinį nemenka dalimi lėmė nebe iš lūpų į lūpas perduodama tradicija, bet rašytiniai šaltiniai. Asmeninis Šventojo Rašto skaitymas ir perpratimas (net ir Reformos laikais), kad ir koks svarbus krikščioniškajai tapatybei kurti ir palaikyti, buvo veikiau siekinys negu tikrovė.

Trečiame skyriuje „Rašto namų priemenėje“ aptariamas raštingumas, kaip besiformuojančios krikščioniškosios tapatybės elementas, ir jo praktinis funkcionavimas. „Raštas“ jau suvokiamas ir kaip rašmenys, ir kaip Šventasis Raštas, pagrindinė Bažnyčios ir tikinčiojo tapatumo norma. Tačiau kasdieniame religiniame gyvenime (nesvarbu, kurios konfesijos) krikščioniškąjį tapatumą eiliniam tikinčiajam užtikrino keli atmintinai išmokti doktrininiai tekstai ir pagrindinės maldos. Konfesinio pasidalijimo epochoje ypač svarbi tapo šiuos tekstus lydinti bent elementari „teisinga“ jų interpretacija, pateikiama katekizme. Katekizme susipina sakytinė ir rašytinė kultūra, jis (ypač per poterius) aprėpia visus individus, nepaisant jų santykio su raštu. Pirmo žinomo lietuvių kalba rašyto teksto analizė

rodo, kad jis irgi yra katechetinio pobūdžio ir skirtas garsiniam skaitymui. Mokykla orientuojama į vertybinį ugdymą – žemajam luomui perteikiant krikščionybės doktrininius ir moralinius pagrindus, o bajorijai – dar ir piliečių visuomenės principus. Abeim atvejais dominuoja oraliniai mokymo metodai. Tik XVIII a. parapiinė mokykla imama plačiai suvokti kaip institucija, pirmiausia ugdanti rašymo ir skaitymo įgūdžius.

Pamokslai – **ketvirto skyriaus** objektas – tęsia rašto ir kalbėjimo, asmeninio išpažinimo ir raštu perimtos tiesos sampyną. Paremti rašytiniu tekstu jie buvo populiariausias LDK ankstyvųjų Naujųjų laikų *auralusis* žanras, kuriam svarbiausia ne žinios šaltinio oralinė prigimtis, bet jos nukreiptumas į klausymą (girdėjimą). Įdėmus pamokslų klausymas laikytas esmine dvasinės pažangos sąlyga ir viena iš sielos terapijos formų, svarbiu asmenybės dvasinės ir visuomeninės brandos veiksniu, padedančiu užmegzti darnų ryšį su savuoju *aš* ir aplinka.

Tarpkonfesiniai disputai, Lietuvoje prasidėję dar iki universitetinės kultūros radimosi, liudija naujas asmenines ir kolektyvines tikėjimo paieškos ar sutvirtinimo formas sakytinėje erdvėje. Jiems būtinas dialoginis kalbėjimas iš esmės keitė viešojo kalbėjimo ir komunikacijos tvarką. Taip pat ir disputuose kalbėjimas bei rašymas pynėsi į visumą. Buvo rašomi disputų protokolai, vėliau, regis, literatūriškai (kai kada net tendencingai) apdoroti, paskelbiami knygos pavidalu. Oponuojančios pusės ginčydavo protokolų ir publikacijų tikslumą ir skelbdavo savo versiją. Kai kada disputas būdavo pratęsiamas – jo tematika būdavo analizuojama ir priešingi argumentai sukertami spausdintais tekstais.

Sąlytis su knygomis tolesniame, **penktame, skyriuje** „Sielos terapija, arba skaitytojo gimimas iš dvasinės praktikos“ tęsia naujos tapatybės radimosi temą – krikščionybės išplėtotą antikinę meditacinio skaitymo ir rašymo praktika žmogui atskleidžia jo paties vidujybę, taip tapatumui suteikdama iki tol neregėtą matmenį. Kaip auralinėms praktikoms lygiagretus „sielos terapijos“ elementas Lietuvoje pamažu įsigalėjo dvasinis skaitymas. Tačiau dar prieš plintant individualiam skaitymui sąlytis su knyga jau egzistavo liturginių apeigų dėka: bendruomenė knygos dėka

įtraukiama į komunikaciją – kunigas, skaitydamas joje esančias maldas vartoja formą „mes“. Šiuo būdu, kadaise prie pirmųjų prūsų misijų žlugimo prisidėjusi „distancijuota kalba“, liturginėms knygoms įėjus į gyvenimą jau tampa nebe susvetimėjimo veiksmu, bet praturtina bendruomenės komunikacijos formas. Antra vertus, tiek reformacijos, tiek Tridento susirinkimo atnaujinta katalikų sielovada vis daugiau dėmesio skyrė individui, jo dvasiniam ir moraliniam ugdymui. Net ir tekstai, skirti pirmiausia bendruomenės tapatumui kurti bei plėtoti, rašomi taip, kad tiktų ir asmens dvasiniam augimui skatinti – neveltui Sirvydo parengta medžiaga pamokslams jo pratarmėje pristatoma ir kaip skirta ir meditacijai – vidiniam pokalbiui su savimi bei Dievu, iš kurio turi plaukti paskatos keisti gyvenimą. Meditacijos praktika žinoma ir oralinėje kultūroje, tačiau rašytinė kultūra leidžia su asmenine refleksija jungti knygos skaitymą, ieškant patikimų pasaulio bei jo pažinimo pagrindų ir aptinkant juos metodiškai pažįstant save. Dvasinis-meditacinis skaitymas, išeina už vienuolynų ribų, imamas praktikuoti žmonių, esančių pačiame gyvenimo sukuryje ir tampa vienu iš veiksnių, kuriančių modernųjį, į savo vidujybę atsigręžusį ir ją įtvirtinantį žmogų tiek Europoje, tiek LDK. Savitas meditacinis skaitymas susietas su ypatingomis gyvenimo aplinkybėmis. Gręžtis į save ir savo galutinę tikslą būtina, kai iškyla pavojus asmenybės integralumui – varginant kūno ar sielos negalei. Lietuvos kontekste toks skaitymas gan menkai paliudytas, ryškiausiai šią praktiką (neminint užuominų jėzuitų raštuose) Lietuvoje bus aprašęs bene XVIII a. Žemaičių vyskupo Jonas Lopacinskis. Rašymo meditacinė funkcija, LDK paliudyta jau XVII a. ryškų terapinį pobūdį įgauna tik Apšvietos laikais.

Vidinio gyvenimo paakintas rašymas, perkeltas į pasaulietinę sferą, suteikia naują perspektyvą suvokti save patį kaip savarankiškų, visiems bendrų ir svarbių emocijų objektą. Sentimentas įgauna panašų statusą kaip ir transcendencijos ilgesys. Iš pajustos Kito absencijos kylantis rašymas „pačiam sau“ tampa veiksminga priemone užgrįsti atstumui ne tik tarp žmogaus ir Absoliuto, bet ir apskritai tarp širdies ir to, kas jai brangu, bet nepasiekiamo. Autentiškoje Lietuvos kultūrinėje erdvėje tokio pobūdžio rašymas gerokai vėluoja; jis iškyla tik XVIII a. su moderniuoju sentimentalizmu.

Labai anksti patiriama (Augustinas Rotundas), kad skaitymas yra ne tik dvasinio tobulėjimo, bet ir savito malonumo šaltinis. Skaitymo malonumo samprata, papildyta moraliniu „tinkamumo“ vs. „papiktinimo“ matmeniu, tapo stabiliu lektūros pasirinkimo kriterijumi.

Tikro skaitytojo (ir rašytojo) radimuisi, pradedant liturginių knygų stebėjimu ir klausymusi ir baigiant asmeniniu lektūros pasirinkimu pagal pomėgį ir vertybines nuostatas, buvo būtinas dar vienas elementas. Tai kūniškumas, ne neutralizuojamas meditaciniu skaitymu ar rašymu, bet paties skaitymo ar rašymo atskleidžiamas kaip neišvengiama žmogiškojo buvimo riba. Su protestantiškąja ir katalikiškąja Reforma prasidėjęs intensyvesnis intelektualinis gyvenimas aktualią padarė ir skaitymo (rašymo) fiziologijos problematiką (ypač aklumą). Keičiantis kultūros modeliui buvo netikėta patirti naują regos statusą ir jos teikiamas galimybes – akys yra būtinos, norint rašyti ar skaityti. Šiuo atžvilgiu galime kalbėti apie akies ir jos fiziologijos „atradimą“ XVI a. Lietuvoje.

Skyriuje pateikiama ikonografinės medžiagos analizė patvirtina, kad XVI–XVII a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės portretai taip pat rodo individo sampratos kaitą, skatinamą „skaitymo revoliucijos“ užuomazgų.

Šeštame skyriuje „Knyga ir autorius“ aptariamas priartėjimas prie autonomiško ir individualaus rašymo – to, ką šiandien vadintume asmenine kūryba ir iš jos plaukiančia autorystės samprata. Individualaus skaitymo dėka knyga pradėta matyti kaip savarankiškas ir nebylus išminties šaltinis. Lietuvoje ji taip suprantama jau XVI a. pabaigoje – tai palyginti spartus knygos sampratos modernėjimas. Nors iki pat LDK pabaigos tveria asmenybės ugdymo paradigma, paremta mokytojo ir mokinio gyvu ryšiu, lygia greta, įsitvirtina kitokio, į tekstus orientuoto, ugdymo, glaudžiai susieto su individualiu skaitymu, samprata. Šis skaitymas lemia ir knygos įvaizdžio slinktį – nuo reprezentacinės vertybės (Ldk Aleksandro knygų aprašas), prie asmeninius interesus atitinkančio, dvasiniam tobulėjimui, lavinimuisi arba pramogai naudojamo rašytinio teksto, turinčio konkrečią antraštę ir sukurtą konkretaus asmens – autoriaus. Autoriaus sąvokos išsigalėjimą ir plitimą rodo autorių

dedikacijos ir dovanojimo įrašai XVI–XVII a. LDK sukurtose knygosė. Autoriaus sąvokos formavimasis pristatomas išsamia dviejų autorių portretų (Pranciškaus Skorinos ir Motiejaus Strykovskio) analize. Jei Skorina vaizduojamas dar viduramžiškai – veikia kaip tradicijos perteikėjas, tai Strykovskio portretas atliepia renesansinę rašymo autonomijos ir rašytojo, kaip savarankiškai sprendžiančio apie tiesą ir gerį, sampratą. Cenzūrinio pobūdžio įrašų knygosė analize atskleidžia tokią pat autoriaus, kaip tiesiogiai atsakingo už savo tekstą sampratą.

Du paskutiniai skyriai pristato faktinės individo egzistencijos ribas peržengiantį asmens ir bendrijos valios įsitvirtinimą rašytinės teisės priemonėmis ir visuomenės bei valstybės identiteto kūrimą per įstatymų leidybą.

Skyriuje „Dokumento galia“ atkreipiamas dėmesys, jog Lietuvos krikščionėjimo pradžia XIV–XV a. sandūroje sutapo su naujomis kultūrinėmis tendencijomis Vakaruose. Europoje tuo metu, anot raštingumo istorikų, dramatiškai keitėsi aristokratijos ir miesto elito skaitymo įpročiai ir rašymo gebėjimai. Ne tik tylus asmeninis skaitymas ėmė viršų prieš skaitomo teksto klausymą, bet ir pagausėjo pareigūnų, galinčių parengti dokumentus, ir asmenų, galinčių jais veiksmingai ir tiesiogiai naudotis. Raštas įsigyveno į visų lygių valstybinės komunikacijos kasdieną taip, kad be dalykinių dokumentų, aprėpiančių visas gyvenimo sritis, nebebuvo išivaizduojama veiksminga politinė bendrija. Analogiška politinė bendrija turėjo kurtis Lietuvai įžengus į krikščioniškąją *res publica*. Prisiimti rašytinės kultūros modelius šalį tada vertė tiek kultūrinis išorės spaudimas, tiek būtinybė moderninti administravimo tvarką. Bet svarbu neišleisti iš akių ir krikščioniškųjų implikacijų. Iš Šventojo Rašto sampratos plaukė išvada, kad rašytinis žodis yra pakankamas aukščiausiojo suvereno – neregimojo Dievo – valiai išreikšti, perteikti ir išlaikyti per amžius. Tad joks krikščionis suverenas neturėjo pagrindo teigti, jog raštas pats vienas, be šalia stovinčio valdovo ar jo atstovo, nepajėgus perteikti asmens valią. Raštu įtvirtinta ir taip visam laikui atskleista valdovo valia įgavo naują statusą palyginti su sakytinės kultūros pasauliu: ši valia ne tik nebuvo silpnesnė už asmeniškai ar per įgaliotą atstovą išsakytą, tokią, kurios reikalui esant galima atsižadėti, kaip neplaukiančios tiesiogiai

iš širdies. Ji iš esmės ėmė saistyti patį valdovą ir jo įpėdinius bei kurti horizontalius ir vertikalius visuomenės ryšius, pagrįstus įsipareigojimo pastovumu. Jau apie XVI a. vidurį rašto antlaikinė reikšmė buvo suvokta ir žemesnių LDK visuomenės sluoksnių. Per Valakų reformą išduoti dokumentai laikyti neabejotina garantija, jog valstiečių prievolės ir teisės nesikeis. Valdovo ir revizorių raštai rūpestingai būdavo laikomi, o po keliasdešimt metų pateikiami bylose kaip jų valios ir įsipareigojimų įrodymas. Nuo tada rašytinis tekstas, kaip savarankiškas ir aktyvus viešojo gyvenimo veiksnys, apima visą sociumą. Nors valstiečiai ar miestelėnai (bent dauguma jų) nemokėjo gerai skaityti, juo labiau rašyti, tačiau tai jiems netrukdė sėkmingai naudotis turimais rašytiniais dokumentais. Jais sėkmingai naudotis galima ir žvelgiant į raštą iš sakytinės kultūros perspektyvos. Tiesa, ta kultūra jau gerokai kitokia, tokia, kuriai derėtų jau minėtas antrinio oralumo vardas. Žmonės žinojo savo prievolių apimtį ir žinojo, kad dokumentas – laidas, jog jos nesikeis. Rašytinis dokumentas tokiu atveju būdavo suvokiamas tiesiog kaip *daiktas*, išlaikantis ryšį su jo davėju ir jam atstovaujantis. Tai specifinis valdovo atstovas, daiktinis jo valios patvirtinimas ir „simbolis“, iš kurio atpažįstamos turėtojo teisės. Dokumentas galėjo (o XVI–XVII a. ir turėjo) būti ne tik skaitomas, bet ir atpažįstamas. Antspaudo funkcija tokioje menkai alfabetizuotoje bendrijoje kaip tik ir susijusi ne tiek su apsauga nuo klastojimo, kiek su dokumento atpažinimo ir pripažinimo poreikiais. Per XVII–XVIII a. antspaudo reikšmė Lietuvoje vis labiau menksta. Šis menkimas sutampa su raštingumo plitimu. XVII a. parašas jau suvokiamas kaip integrali dokumento dalis. Jeigu antspaudas rodo giminės atstovo, tvirtai suaugusio su savo aplinka, valią, tai parašas – visiškai individuali asmens apraiška. Parašas, kaip integrali dokumento dalis, iš principo nutraukia vis dar gyvas rašytinio dokumento sąsajas su sakytine kultūra. Parašas yra jau griežtai rašytinės stichijos reiškinys, iš esmės neperkeliamas net į „antrinio oralumo“ plotmę. Skaitant dokumentą parašas negali būti balsiai paskelbtas lygiai taip, kaip likęs tekstas – įbalsintas parašas nebėra *parašas*. Net neraštingi asmenys, pakviesti kaip „antspauduotojai“ (liudytojai), šalia savo antspaudų rašo „tris šv. kryžiaus ženklus savo ranka“. Tai Švč. Trejybės invokacija, privalanti paliudyti,

jog net ir būdami beraščiai, dokumentą asmenys tvirtina sąmoningai ir atmindami visa regintį Dievą. Tokio parašo vertė plaukia ne iš jo identifikuojamo savitumo, bet iš paties Dievo akivaizdoje pasirašančiojo asmens, kaip valingų ir sąmoningų veiksmų centro, vertės. Taip rašto kultūros išsigalėjimas formuoja naują – sąmoningai suvokiamą – LDK žmogaus identiteto tipą, atitinkantį Europos ankstyvosios modernybės asmens sampratą.

Sakytinės kultūros bendrija pažino du teisinių normų šaltinius: paprotį ir valdovo valią. Rašytinė teisė – paskutinio skyriaus tema. Ir vieno, ir kito veikimo nebuvo galima racionaliai paaiškinti, keisti ar numatyti. Krikščioniškojoje teisės filosofijoje apmąstant žmonijos būklę nesunkiai ateita prie minties, kad pozityvioji žmonių teisė nėra užbaigtas ir natūralus dalykas, atsineštas iš mitinės proistorės; ji turi būti formuojama pagal dieviškojo teisingumo provaizdį taip, kad tarnautų aukštesniam įstatymui, vedančiam visuomenėje gyvenantį žmogų į galutinį jo tikslą. Feodalinė privilegijų ir precedentų teisei sistemai tai buvo nuolatinis iššūkis. Tradicinė teisė įpavidalino nekvestionuojamą protėvių perduotą gyvenseną, tuo tarpu krikščionybė teisę leido kurti ir tobulinti vardan visuotinio gėrio ir atvėrė kelią sąmoningam teisiniam planavimui. Toks teisinis planavimas ir teisės įdiegimas buvo įmanomas tik naudojantis raštu. Vienas paskui kitą ėję trys Statutai jau buvo suvokiami ne kaip neliečiamas protėvių palikimas, bet kaip nuolatiniam sisteminiui ir laiko iššūkiams atviri teisės kodeksai.

Lygia greta su įstatymų sistematizacija LDK radosi ir teisės filosofijos, legitimuojančios rašytinį įstatymą, pradmenys. Pranciškus Skorina savo versotos Biblijos Pakartoto Įstatymo knygos pratarinėje, paskelbtoje 1519 m., faktiškai bendraamžėje su Pirmuoju Lietuvos Statutu, rašė apie išlaisvinantį rašytinio įstatymo pobūdį, jo harmoniją su Dievo valia ir žmogaus prigimtimi, jo paskirtį tarnauti visai politinei bendrijai.

Antra vertus, papročio formuluojamos normos paskelbus rašytinius įstatymus neišnyko, kaip neišnyko ir sakytinės kultūros vertybės. Nors principas, kad kiekvienas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos pilietis turi būti teisiamas „pagal vieną

rašytinę teisę“ kitas galimybes teoriškai panaikino, paprotys daugeliu ginčytinų atvejų buvo autoritetingas sprendimų pagrindas. Jo statusą palaikė senumas – vertybė, kuria esmiškai suabejota tik Apšvietos epochoje. Anoniminis *mos maiorum* net paties rašytinio Statuto rengėjo Alberto Goštauto 1536 m. buvo pristatytas kaip lietuviškojo tapatumo ženklas, kurį sergėti ir esanti valdovo užduotis. Tačiau senovinis paprotys rašytinės teisės kontekste sąmoningai priešinamas precedentui ir prielaidai, jog „ex usu oritur ius“ – tai matyti ir Alberto Goštauto ir Prakapo Baltramiejaičio poleminiuose tekstuose.

Rašytinės teisės žinomumas kiekvienam piliečiui tampa siekiamybe. Statutas suvokiamas ne tik kaip draudimų ir sankcijų šaltinis, bet ir kaip pozityvus elgėnos valstybėje orientyras. Teismų sistemos, o ir šiaip valstybės pareigūnas jį turėjo nuolat laikyti prieš akis. Jo prirėkdavo ir eiliam bajorui ar miesto administracijos nariui. Todėl jau pačioje lietuviškos teisės kodifikacijos pradžioje planuota aplenkiant chirografinį (rankraštinių) teisybę iškart pereiti prie tipografinio (spausdintinio), politinei bendrijai teikusio naują kokybę. Tačiau prieinamumas nebuvo vienintelis motyvas, vertęs Statutą spausdinti. Spausdintas kodeksas tobulai įkūnijo rašytinio įstatymo sampratą: tikras įstatymas tapatus pats sau bet kokiomis aplinkybėmis, todėl jis yra patikimas teisingumo matas.

Spausdintinis Statutas tapo ir svarbiu Lietuvos knygų rinką kuriančiu veiksmu. Išverstas į lenkų, t. y. šnekamąją kalbą, Trečiasis Statutas Mamoničių buvo perleistas 1614 ir 1619 m. (pastaraisiais metais regis spausintas du kartus) iš karto tapo vienu svarbesnių Lietuvoje dar tik besikuriančios knygų rinkos objektų. Statuto knyga jau buvo suvokiama ir atvirai pristatoma kaip komercijos dalykas. Spausdintas teisės kodeksas leido lengviau pažinti įstatymus, tačiau raštingumas teisėjui būtinu laikytas gerokai anksčiau, negu radosi spauda. Net ir labai menkai alfabetizuotoje visuomenėje teisėjas nebebuvo sakytinės kultūros atstovas. Lietuvos politinis elitas su šiuo reikalavimu susidūrė iškart po krikšto. Jogailos pavyzdys liudija, kad „rašto nesimokęs“ teisėjas tik retais atvejais galėjo autoritetingai spręsti teisinius kazusus. Įstatymų skaitymo galutinis tikslas buvo jų interiorizacija. Įsiskaityti ir įsiminti

įstatymai turėjo tapti vidine teisėjo savastimi, tokia, kad jis, kaip suformuluota Žygimanto Augusto laikų teisėjo priesaikoje, nesivadovautų niekuo kitu, „vien tik Dievu ir rašytine teise“. Būtent atodaira į Dievo valią, o ne aukštesniojo asmens nurodymas teisėjui garantuoja, kad jis galės tinkamai pritaikyti abstraktų rašytinį įstatymą konkrečiam bylos atvejui, t. y. vykdyti teisingumą. Apšvieta sprendimą rado galutinai subrendusioje asmens autonomijos sampratoje. Senojoje priesaikoje minimas Dievas buvo pakeistas vidiniu sąžinės balsu, tačiau nerašytas rašytinio įstatymo interpretavimo principas išliko nepalietas.

Išvados

1. Kalbėjimas ar rašymas padaro girdimus bei regimus jausmus, mintis, ketinimus, vertybinius nusistatymus. Negana to, pagal juos žmonės ir jų grupės sprendžia vieni apie kitų apie veikimo paskatas ar motyvus. Istorijos sambrėškose prasidėjęs ilgalaikis procesas – naujų vertybių išisaknijimas, kurį patvirtina ar maskuoja lėtai kintančios gestų ir simbolių reikšmės, žmonių baimės toje kaitoje netekti savo tapatumo, dažnai ir paskatinančios jo eizėjimą, naujų tapatumo pamatų paieška ir atradimas yra susijęs ir su rašto kultūros įsigyvenimu.
2. Ankstyvosios baltų tautų christianizacijos (o drauge įtraukimo į Europos geopolitinę erdvę) nesėkmę sąlygojo konfliktas, susijęs su rašytinės ir sakytinės kultūros, taip pat iš jų kylančios komunikacijos skirtingumu ir negebėjimo jį neutralizuoti; konkrečiu šv. Adalberto (Vaitiekaus) misijos atveju konfliktą katalizavo krikščioniškų apeigų, paremtų rašytiniu žodžiu, atlikimas pavasarinio derlingumą užtikrinančio ritualo metu.
3. Aplinkinių tautų rašytiniuose šaltiniuose pateikiamas ikikrikštinės Lietuvos sakytinės kultūros vaizdas neišvengiamai transformuojamas, vadovaujantis rašytinės kultūros vertybinėmis prielaidomis; jis dažnai „užkrečiamas“ rašytiniam kanonui priklausančių tekstų (tiek antikinių, tiek krikščioniškųjų) teikiamais įvaizdžiais

ir vertinimais. Tai liudija Kęstučio priesaikos aprašas, atliktas remiantis antikos (Ovidijus) ir Biblijos suformuotais stereotipais.

4. Esminiai ikirašytinės epochos lietuviškojo pasaulėvaizdžio elementai buvo glaudžiai susiję su sakytinės kultūros specifika, kuri savo ruožtu buvo mitologiškai įprasmintą ir sankcionuota; rašytiniuose šaltiniuose užfiksuoti sakytinės tradicijos fragmentai gali būti panaudoti archajinio pasaulėvaizdžio atkūrimui.

5. Senojoje lietuvių religijoje buvo įprasmintas akustinis kultūros matmuo (mitologinė Prigirstyčio ir Algio pora).

6. Jau sakytinėje Lietuvos visuomenėje regime įvairias sakytinės ir rašytinės kultūros sąsajas, jų sąlyčio sukeltų įtampų ir sambūvių formas.

7. Su plačia Lietuvos christianizacija po 1387 m. ėmęs plisti raštas nepanaikino gausių oralumo fenomenų; kultūra dideliu mastu išlaikė sakytinį pobūdį. Kita vertus, formavosi vadinamasis antrinis oralumas, kylantis iš rašytinių tekstų sakytinio vartojimo.

8. Religijos ir bendruomenės gyvenimo pokyčius lydintis ir skatinantis rašymo ir skaitymo sureikšminimas sakytinio komunikavimo sąskaita tapo iššūkiu ir visuomenės, ir paskirų individų socialiniam bei kultūriniam tapatumui, stiprino ankstyvosios modernybės epochai būdingą individualią savivoką; meditacinis ir terapinis skaitymo ir rašymo aspektai, taip apt vadinamasis skaitymo malonumas, Europos kultūrai būdingi nuo Antikos laikų, įsigyveno ir Lietuvos kultūroje.

9. Individualaus skaitymo ir rašymo fenomenai sąlygojo modernios autorystės sampratos, analogiškos renesansinei, radimąsi.

10. Rašytinės teisės įsigalėjimas buvo lydimas universalios teisingumo sampratos sklaidimo; savo ruožtu ji reikalavo teisėjo sąžinės autonomijos, būtinos nustatyti atskiro atvejo santykiui su visuotinai galiojančia norma; rašytinės teisės buvimas ugdė ir valstiečių bei kitų žemesniųjų visuomenės sluoksnių atstovų individualią savivoką bei reliatyvaus socialinio savarankiškumo siekį.

**Publications on the topic of the dissertation /
Mokslinės publikacijos disertacijos tema**

1. Vytautas Ališauskas, „Fides ex auditu. Pastabos dėl sakytinės ir rašytinės kultūros Lietuvos krikščionėjime“, in: *Tarp istorijos ir būtovės. Studijos prof. Edvardo Gudavičiaus 70 – mečiui*. Specialusis „Lietuvos istorijos studijų“ leidinys (t. 1), Vilnius, 1999, p. 307–318.
2. Vytautas Ališauskas, „Knyga kaip kultūrų konflikto taškas: Šv. Adalberto misija Prūsiose“, *Literatūra* 48 (3), 2006, p. 104–109.
3. Vytautas Ališauskas, „Šventosios kalbos ir šventieji raidynai: Pastabos apie jų statusą ir funkcionavimą LDK“, in: *LKMA Metraštis*, t. XXXIII, Serija A, 2010, p. 213–232.

Trumpas gyvenimo aprašymas
Short Curriculum Vitae of the Candidate

Gimė / Born

1957 06 15, Klaipėda

Išsilavinimas / Education

1982 Vilniaus universitetas, filologijos fak. (diplomas) /
Vilnius University, Faculty of Philology

Darbas / Work

1982–1985 Kauno politechnikos institutas

Kaunas Technical University

1985–1989 bedarbis / unemployed

1990–2007 mėnraščio „Naujasis Židinys-Aidai“ vyriaus. red. pavad. /
deputy editor of monthly „Naujasis Židinys-Aidai“

1999–2007 žurnalo „Knygų aidai“ vyriaus. red. /
editor-in-chief of quarterly „Knygų aidai“

1990–2004 valandinis dėstymas Vilniaus universiteto filosofijos, filologijos ir istorijos
fakultetuose / part time teaching at Vilnius University

2008 – Lietuvos Respublikos ambasadorius prie Šv. Sosto /
Ambassador of Lithuania to the Holy See